

SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA V NITRE

Fakulta Európskych štúdií a regionálneho
rozvoja

Ústav európskych politík
a verejnej správy

Marián Kováčik, Pavol Schwarcz

**VYBRANÉ KAPITOLY
Z TEÓRIE HOSPODÁRSKEJ POLITIKY I.**

Nitra 2021

Vydala Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
vo Vydavateľstve SPU

Autori: Ing. Marián Kováčik, PhD. (3 AH)
Ústav európskych politík a verejnej správy
FEŠRR, SPU v Nitre

prof. Ing. Pavol Schwarcz, PhD. (0,49 AH)
Ústav európskych politík a verejnej správy
FEŠRR, SPU v Nitre

Recenzenti: Ing. Maroš Valach, PhD.
Ústav európskych politík a verejnej správy

doc. Ing. Milan Fiľa, PhD.
Slovak Business Agency

Schválila rektorka Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre
dňa 14. 12. 2021 ako online skriptá pre študentov SPU.

This work is published under the license of the Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International Public License (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

© M. Kováčik, P. Schwarcz, Nitra 2021

ISBN 978-80-552-2444-2

„Najlepší ekonóm musí vlastniť vzácnu kombináciu darov (zručností). Musí dosiahnuť vysoký štandard v niekoľkých rôznych smeroch a musí kombinovať talenty (schopnosti), ktoré sa často nenachádzajú spolu (v jednom odbore). Musí to byť matematik, historik, štátnik, do istej miery aj filozof. Musí rozumieť symbolom a rozprávať slovami. Musí uvažovať o konkrétnych veciach z hľadiska všeobecného a dotknúť sa abstraktného a konkrétneho v rovnakom myšlienkovom toku. Musí študovať prítomnosť vo svetle minulosti za účelom budúcnosti. Žiadna časť prirodzenosti človeka alebo jeho inštitúcií nesmie ležať úplne mimo jeho dosahu. Musí byť cieľavedomý a nezaujatý súčasnou náladou; rovnako rezervovaný a nepodplatiteľný ako umelec, ale niekedy tak blízko pri zemi ako politik.“

John Maynard Keynes

OBSAH

OBSAH	4
Zoznam Tabuliek.....	5
Zoznam obrázkov	5
ÚVOD.....	6
1. Historické východiská formovania hospodárskej politiky	7
Najstaršie ekonomické myslenie	8
Diokleciánové reformy a ich dopad na hospodárstvo Ríma.....	10
Merkantilizmus.....	11
Fyziokratizmus	13
Klasická ekonómia	14
Socialistické učenie Karla Marxa	16
Neoklasická ekonómia.....	17
Ekonomické smery na počiatku 20. storočia	22
2. Štruktúra hospodárskej politiky.....	26
Vybrané modely HP po II. svetovej vojne.....	26
Prístupy hospodárskej politiky	30
Ciele hospodárskej politiky.....	32
Nástroje hospodárskej politiky.....	34
Nositelia hospodárskej politiky	35
Metódy a princípy hodnotenia HP	39
Kritéria hodnotenia hospodárskej politiky	43
3. Ekonomický systém krajiny.....	46
Sektorová štruktúra.....	47
Export	49
Podpora regionálneho rozvoja	53
Podpora malých a stredných podnikov	55
Zoznam použitej literatúry	57

Zoznam Tabuliek

Tab. 1 Delenie cieľov hospodárskej politiky podľa ich charakteru.....	33
Tab. 2 Delenie nástrojov hospodárskej politiky podľa ich charakteru	35

Zoznam obrázkov

Obr. 1 Nositelia hospodárskej politiky podľa úrovne pôsobenia	36
Obr. 2 Export SR v rokoch 1995 – 2019.....	50
Obr. 3 Export SR v roku 2019 podľa cieľovej destinácie v hodnote 88.8 miliárd USD	51
Obr. 4 Podiel slovenských exportovaných výrobkov na globálne HDP	51

ÚVOD

Milí čitatelia, kolegovia,

držíte v rukách prvý diel skrípt, ktoré sa snažia priblížiť tak teoretické ako aj praktické pozadie formovania hospodárskeho systému. Z historického hľadiska sa hospodársky systém a prístupy k jeho chápaniu formujú už od počiatku civilizácie, filozofov antického Grécka, starovekého Ríma, cez jednotlivé filozofické smery v Európe ako merkantilizmus, fyziokratizmus až po formovanie klasických ekonomických teórií.

Poskytnúť komplexný vývoj hospodárskej teórie je obsahovo veľmi náročný proces, ktorého obsah nie je možné obsiahnuť v jednej publikácii, tým menej v skriptách. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli túto problematiku rozdeliť do viacerých zväzkov. Tieto skriptá predstavujú prvý zväzok, ktorého úlohou je oboznámiť čitateľa s vybranými historickými aspektami formovania hospodárskej politiky.

Prvá časť poskytuje historické východiská, ktoré pomohli pochopiť problematiku štátu a riadenia hospodárskych procesov. Druhá časť predstavuje stručný obraz o štruktúre hospodárskej politiky, v ktorej sa oboznámime s vybranými modelmi hospodárskej politiky, ktoré boli, resp. sú uplatňované v krajinách dodnes. Súčasne si predstavíme spôsoby ako hodnotiť napĺňanie cieľov hospodárskej politiky z pohľadu jej nositeľov. Tretia časť sa snaží priblížiť ekonomický systém v krajine, jeho štruktúru a spôsoby, ktoré štát môže použiť pri podpore hospodárskeho rastu.

Touto cestou by som rád vyjadril poďakovanie, že ste sa rozhodli venovať tejto publikácii svoj čas.

Príjemné čítanie

Kolektív autorov

1. Historické východiská formovania hospodárskej politiky

Prvotné úvahy, ktoré možno spojiť s hospodárstvom možno nájsť v písomnostiach rozvíjajúcich sa civilizácií z Mezopotámie, Grécka, Ríma, Indie, Číny, ale aj Perzie či Arábie. Schumpeter (1954) rozumel pod vývojom ekonomickej analýzy vynaložené intelektuálne úsilie za účelom pochopenia ekonomického fenoménu alebo vývoj analytických a vedeckých aspektov ekonomického zmýšľania. Pojem ekonómia, ktorý by vysvetľoval hospodárske procesy a faktory, ktoré ho ovplyvňujú sa začal objavovať na konci stredoveku a začiatku novoveku v 15. a 16. storočí. Avšak až do 18. storočia s príchodom merkantilizmu a fyziokratizmu, sa o ekonómii neuvažovalo ako o vednej disciplíne, ktorá by si zaslúžila pozornosť akademickej obce.

Zváženie hlavnej otázky hospodárskej činnosti ako existenčného aspektu sa javilo ako obzvlášť dôležité vzhľadom na krátkozrakosť a obmedzenosť mnohých ekonomických výskumov v predchádzajúcich desaťročiach. Tieto chyby znepokojovali niekoľko ekonómov, medzi nimi napríklad Paula Samuelsona, ktorý v roku 1965 poznamenal:

„...je možné tvrdiť, že americkí ekonómovia – a západní ekonómovia všeobecne – zďaleka nie sú príliš rozdelení medzi niekoľko konkurenčných škôl, dnes predstavujú jednotný front, ktorý odráža príliš málo základných nezhôd v základoch. Dnes, keď sa zameriavame na popredné postgraduálne školy v Amerike, zistíme, že súťažia o tých istých mužov a učia rovnaké základné ekonomické doktríny a metódy.

Aj keď z toho existujú jedna, dve alebo tri výnimky, aj keď sa pohybujú smerom k spoločnému vzoru – a dalo by sa očakávať, že vo veľkom národe bude nespočetné množstvo výnimiek z jedného vzoru.“

Cieľom tejto kapitoly je poskytnutie stručného historického prierezu vývoja ekonomického zmýšľania v jednotlivých vývojových etapách civilizácie. Rozsah týchto poznatkov by si zaslúžil vlastnú knihu a pre záujemcov o históriu odporúčame *Dejiny ekonomických teórií* od Jána Lisého¹. Z tohto dôvodu sme sa v predkladaných skriptách zamerali len pár vybraných oblastí, ktoré nám priblížia formovanie ekonomického myslenia. Toto myslenie je výsledkom viac ako tisícročného procesu formovania ekonómie, v ktorom zanikali a vznikali nové smery, názory, či skupiny, v súlade s vtedajšou socio-ekonomickou situáciou. Každý ekonomický smer, či neskôr školy, boli reakciou na predchádzajúce myšlienky či omyly. Žiaden smer nie

¹ Lisý, J. et al. 2018. *Dejiny ekonomických teórií*. Wolters Kluwer, 2018. ISBN: 9788075980809.

je, z povahy jeho nositeľov – ľudí a meniaceho sa prostredie okolo nás, neomylný a preto možno ekonomické vedy, a najmä v oblasti hospodárskej politiky, považovať za neustále sa vyvíjajúce a adaptujúce úsilie jeho nositeľov. Možno povedať, že kde jeden vidí neomylnosť, druhý vidí chybu. A kde jeden vidí chybu, druhý vidí príležitosť na zlepšenie v budúcnosti.

Najstaršie ekonomické myslenie

Okolo 8. storočia pred Kristom dochádza v starovekom Grécku k zmene posúvania informácií z ústneho prejavu do písomnej podoby v podobe hier, eposov. Na základe týchto spisov úvah sa dozvedáme o dvoch elementárnych myšlienkach, ktoré o mnoho storočí neskôr vyústili v zrod ekonomickej analýzy. Prvou myšlienkou je schopnosť myslieť, resp. argumentovať v oblasti spoločenských vzťahov vo všeobecnej, abstraktnej podobe. Druhou myšlienkou bola reflexia života v sofistikovanom ekonomickom prostredí, ktoré vzniklo počas hospodárskeho rozmachu založeného na vývoze. Neskôr v 5. storočí pred Kristom sa objavujú filozoficky založené diela, ale stále v podobe hier a eposov, na poučenie spoločnosti, ktorých autormi boli Aischylos, Euripides či Sofokles, ktorý sa angažoval aj politicky ako pokladník Atického námorného spolku, či stratég vo vojne proti Samu. Sociálnym a politickým problémom sa venovali aj Pytagoras, Thales, Anaximander či Anaximenes. Ekonomické správanie sa objavilo v dielach Démokrita z Abdér. Neskôr sa začalo organizovať hnutie, ktoré zastupovali Protagoras, Hippias a iní, ktorí vo svojom učení zaviedli aj ekonómiu.

Prvý pohľad na spoločenské zriadenie, či morálne hodnoty a ich dopad na spoločnosť možno nájsť v dielach Homéra a Hésiodosa, ktorý je autorom eposu „Práce a dni“. Toto dielo je formou autobiografie autora, ktorá oboznamuje čitateľa s pracovným dňom roľníka a poskytuje morálne poučenia z bežného života. V tomto diele mierne badať popis mechanizmov spojených s ekonomickým rastom a poukazuje na „ekonomický problém“, ktorý sa popisuje o niekoľko storočí neskôr. Dielo totiž poukazuje na existujúce napätie medzi farmármi (užívateľmi) a vlastníkmi pôdy, v tej dobe členov aristokracie. V tomto diele Hesiod volá po vytvorení kódexu, teda legislatívnej ochrane slabších voči ekonomicky lepšie postaveným členom vtedajšej spoločnosti. Hesiod charakterizoval tri faktory, ktoré ovplyvnili človeka pri výbere povolania. Prvým je naplnenie základných potrieb, druhým spoločnosť v ktorej sa nachádza a tretím je napodobovanie konzumných zvykov v spoločnosti, v ktorej sa nachádza. Týmto podľa neho dochádza k vzniku „dobrého konfliktu“, neskôr známeho ako konkurencia, ktorú považuje za základnú silu pri odstránení problémov s nedostatkom tovarov na trhu. Neskôr poukazuje na limity vtedajšej doby, ktorá môže mať podobu prebytkov, resp. akútnych nedostatkov v časoch najväčšej núdze (Gordon, 1975).

Na Hesiodove myšlienky neskôr naviazal Solón, básnik a obchodník. Podobne ako Hesiod aj on sa zaoberal otázkami riešenia konfliktu medzi roľníkom a vlastníkom. Za čias jeho pôsobenia boli prijaté rôzne reformy, ktoré sa snažili riešiť konflikt medzi triedami. Ustanovila sa forma demokracie založená na hlasovaní, ale výkon verejnej funkcie ostal podmienený bohatstvom. Postupne začali vznikať rôzne partnerstvá, predchodcovia dnešných spoločností, napr. pri ťažbe striebra v Laureione. Začal narastať význam zahraničného obchodu, najmä s olivovým olejom. Toto tvrdenie nám dokazujú aj Solónove diela, podľa ktorých medzi najväčších zamestnávateľov patrili námorníctvo, poľnohospodárstvo, manufaktúry, výučba, ale aj medicína či vykladači prorociev. Podobne ako v 16. storočí v Európe, aj v tejto dobe sa začali ruka v ruke so zahraničným obchodom formovať spojenectvá či rodinné väzby, ktoré pripomínali hospodárske impéria. Po útokoch Peržanov sa Atény zamerali na kontrolu konfederácie vtedajších štátov a poberali „dane“ od svojich členov. Toto zriadenie bolo výsledkom reforiem z čias Solónu.

Základným princípom Sokratovej ekonómie bol človek. Nie ako jednotlivec, ale člen skupiny, spoločnosti. Podobne v duchu tejto filozofie Platón aj Aristoteles sledovali svoje štúdie v oblasti ekonómie, ktorých základom bola otázka „Čo je dobrý život?“.

Platón sa vo svojich dielach zamýšľal nad viacerými oblasťami, vrátane politickej teórie a sociológie a v menšej miere aj analýzou určitých ekonomických javov. Túto analýzu možno postrehnúť v jeho dielach *Republika*, napísanej okolo roku 381 p.n.l. a v *Zákonoch*, ktoré nestihol dokončiť do svojej smrti v roku 347 p.n.l. Jeho diela boli ovplyvnené spartánskou vládou v Aténach, čo odzrkadľovalo jeho prístup k sociálnym teóriám a ekonómii. Na základe toho konštatoval, že demokratická spoločnosť nemôže ponúknuť záruku zachovania sociálnej spravodlivosti bez rozsiahlych a radikálnych reforiem.

V roku 387 p.n.l. založil školu na okraji Atén, aby priviedol mladých mužov k poznaniu zmyslu spravodlivého spôsobu života pre jednotlivca a mesto. Okrem výučby ponúkal aj akýsi „program“ sociálnej politiky, ktorý odzrkadľoval vtedajšie potreby.

Akadémia sa neorientovala iba na výučbu a nezainteresovaný výskum. Inštitút fungoval aj ako „think-tank“ ponúkajúci programy sociálnej politiky na uspokojenie súčasných potrieb. Podobne ako Platón, aj niekoľko jeho študentov sa pokúsilo zaviesť zmeny v politike. Niektoré zdroje uvádzajú, že minimálne deväti sa presadili ako tyrani mestských štátov helénskeho regiónu.

Aristotelove diela o sociálnej politike sa rozvíjali v duchu podobnej politiky ako Platónove. Mnohé z jeho spisov, napríklad „Platónove dialógy“, sa zameriavali na úpravu vtedajšieho spoločenského poriadku s cieľom zachovania tých „najcennejších“ aspektov gréckej civilizácie. Tieto spisy sú z hľadiska skúmaného spektra obsírnejšie ako Platónove spisy, pretože zasahujú do biológie, fyziky a estetiky, ale skúmajú aj psychológiu a filozofiu. Ekonomická analýza je v tomto diela prítomná v rámci sledovania morálnych a politických otázok. Medzi diela, ktoré sa viac venujú ekonomike patria „Etika Nikomachova“ a „Politika“.

Diokleciánové reformy a ich dopad na hospodárstvo Ríma

Dioklecián bol rímsky cisár nízkeho pôvodu, ktorý sa v armáde vypracoval na jazdeckého veliteľa za vlády cisára Carusa. Po smrti cisára a jeho syna Numeriána v bojoch proti Perzii bol vyhlásený za cisára a vládol na prelome 3. a 4. storočia nášho letopočtu. V rokoch 286-293 postupne rozdelil vládu medzi svojich blízkych priateľov a nastalo obdobie „Tetrarchie“ – vlády štyroch. Jeho vláda spočiatku stabilizovala situáciu, ale s postupným rozširovaním administratívnych centier stúpali verejné výdavky (Treadgold, 1997). Koncom 3. storočia boli dane štandardizované a teda spravodlivo rozdelené medzi obyvateľstvo, ale s vyššími sadzbami. Daňové reformy a stabilizácia impéria viedla k niekoľkým legislatívnym nariadeniam, z ktorých nie všetky možno považovať za úspešné. Príkladom môže byť edikt z roku 301 o maximálnych cenách, ktorý mal znížiť infláciu v krajine. Zo zachovaných písomností možno predpokladať, že súčasne boli vydané aj menové dekréty, ktoré mali prispieť k zreformovaniu daňového systému stabilizácii razenia mincí. Napriek tomu, že tento dekrét sa zdal sprvu úspešný, situácia na trhoch spôsobila, že postupne sa tento dekrét ignoroval. Zo zachovaných úryvkov už nie je možné odhaliť presný mechanizmus, ale odhaduje sa, že došlo k štandardizácii mien na základe *denárov*. Tento edikt reagoval na trendy pri razení mincí, kedy dochádzalo k znižovaniu podielu vzácnych kovov, prevažne striebra, pri výrobe mincí. Edikt zvýšil hodnotu medených mincí a zároveň stanovil najvyšší trest pre ľudí obvinených zo špekulácie s infláciou. Okrem toho obchodníci mali zákaz vyvážať svoj tovar a predávať ho za vyššiu cenu, pričom rastúce dopravné náklady neboli oprávnený dôvod na rast cien. Posledná časť ediktu presne stanovila ceny pre jednotlivé typy produktov (Erim, et al, 1973). Výsledkom bol presný opak, obchodníci prestali vyrábať, resp. predávali svoje tovary nelegálne alebo využívali barter. Mince s nízkym obsahom vzácnych kovov zvyšovali infláciu a maximálne stanovené ceny nekryli všetky výdavky spojené s produkciou. Všetky faktory pomohli k rozmachu na čiernom trhu prípadne k skrachovaniu mnohých miest, nakoľko nedokázali

produkovať tovary pri zachovaní mzdových, dopravných a výrobných nákladov a finálnych cien.

Merkantilizmus

Pojem merkantilizmus použil prvý krát Adam Smith vo svojom diele *Bohatstvo národov* z roku 1776, to znamená, že ekonomickí myslitelia a ľudia z praxe sa týmto pojmom sami neoznačovali. Z časového hľadiska možno zasadiť trvanie tohto obdobia do 16. až polovice 18. storočia. Najväčší rozmach bol zaznamenaný v krajinách západnej Európy, prevažne v Anglicku. Cieľom bolo dosiahnutie „rovnováhy“ zahraničného obchodu, ktorý zabezpečí príliv drahých kovov do krajiny a podporu domácej zamestnanosti. Na dosiahnutie tohto cieľa bolo potrebné vybudovať silnú krajinu. Hlavné črty tohto systému spočívali v raste bohatstva krajiny prostredníctvom obmedzenia dovozu a podpory vývozu. Okrem toho vlády mohli poskytnúť na domácom trhu kapitál pre začínajúce odvetvia, ktoré mohli konkurovať zahraničným. Tieto boli postupne oslobodené od cechových pravidiel, vo výnimočných prípadoch aj od daní. Miestne trhy, vrátane koloniálnych, získavali monopolné postavenie. Ochrana domácich výrobcov spočívala v zavádzaní ciel, kvót, či zákaze dovozu konkurenčných tovarov. Na druhej strane bol zakázaný vývoj kapitálu, nástrojov, či kvalifikovanej pracovnej sily, ktorá by mohla neskôr pomôcť potenciálnej konkurencii a to vrátane kolónií, ktoré spadali pod krajinu.

Dovtedajší hospodársky vývoj sa vyznačoval množstvom feudálnych centier, ktoré boli konkurencieschopné skôr na domácej úrovni. Ich zjednotenie v kombinácii so zakladaním kolónií mimo Európy a tým rastúcim významom medzinárodného obchodu viedlo aj k nárastu používania mien krytých vzácnymi kovmi. Tento systém slúžil najmä záujmom obchodníkov a výrobcov, napr. štátom podporovanej *Britskej východoindickej akciovej spoločnosti* založenej 31.12.1600. V 18. storočí už ovládala polovicu zahraničného obchodu s bavlnou, hodváhom, indigovým farbivom, cukrom, soľou, korením, čajom či opiom.

Toto obdobie bolo charakteristické častejšími vojnovými konfliktmi medzi jednotlivými súpermi, či už z dôvodu ochrany obchodných trás alebo ďalšej expanzie vplyvu. S rastom kolónií rástli aj dodávky zlata z Ameriky a tým aj význam námornej prepravy, ktorá sa často stávala cieľom konkurenčných národov. Tieto konflikty boli z časti výsledkom vzťahov medzi vládou a obchodnou triedou, ktorá výmenou za odvedené dane a poplatky získala zdroje a personál na ochranu vlastných záujmov. Armáda a námorníctvo sa tak stávali stálou profesiou na plný úväzok a tým opäť stúpol tlak na zhromažďovanie vzácných kovov.

Jedným z hlavných predstaviteľov merkantilizmu vo Francúzsku bol Jean-Baptiste Colbert, podľa ktorého bola pokrstená aj „francúzska odnož“ merkantilizmu – „colbertizmus“. Bol ministrom financií za vlády Ľudovíta XIV. Medzi jeho hlavné zásluhy patrí rozvoj výrobného sektora vo Francúzsku prostredníctvom podpory manufaktúrnej výroby a následne rozvoj „Francúzskej obchodnej cesty“. Počas jeho úradovania sa založila aj kráľovská manufaktúra na sklá a zrkadlá Saint-Gobain založená v roku 1665 s cieľom konkurovania Benátskym producentom. Táto spoločnosť je funkčná dodnes a jej portfólio sa rozšírilo o výrobu a distribúciu stavebných materiálov, dopravu a pod. Medzi jeho opatrenia možno zaradiť aj zvýšenie prístavných poplatkov pre zahraničné lode, či poskytovanie odmien pre domácich staviteľov lodí.

V Anglicku patril medzi hlavných merkantilistov Thomas Mun, riaditeľ Východoindickej spoločnosti. V roku 1621 mu vyšlo dielo „*Anglické bohatstvo v medzinárodnom obchode*“ (*England's treasure by foreign trade*). V tomto diele sa začína zamýšľať nad nevýhodami trvajúceho zhromažďovania drahých kovov. Poukazuje aj na to, že peniaze získané predajom dovezeného tovaru (najmä toho z Indie) prevyšujú hodnotu vynaloženú na ich nákup. Postupne koncom 17. storočia sa začalo upúšťať od zákazov vývozu drahých kovov a začali sa skúmať vzťahy medzi množstvom peňazí v obehu a hospodárstvom.

Pritom tieto myšlienky sa začali objavovať už v 16. storočí v dielach Jeana Bodina, francúzskeho filozofa, politika a člena Francúzskeho parlamentu. Podporoval voľný obchod a nebezpečenstvo videl v štátnych zásahoch a podpore vybraných obchodníkov, ktorých monopolné postavenie vnímal ako hlavný zdroj inflácie. Podobného názoru bol aj John Locke, anglický filozof 17. storočia, ktorý Bodinove úvahy rozšíril o skúmanie závislosti hospodárstva od množstva peňazí a rýchlosti ich obehu. V 18. storočí David Hume, škótsky filozof a ekonóm poukazoval na vzťah medzi obchodnou bilanciou, množstvom peňazí a cenovou úrovňou. Poukázal na to, že nie je možné aby všetky krajiny mali aktívnu platobnú bilanciu. Tá by časom viedla k takému nárastu množstva peňazí v ekonomike, že by došlo k poklesu ich hodnoty a ceny tovarov a služieb by rástli. V krajinách s pasívnou bilanciou potom dochádza k odlivu vzácnych kovov a tým aj k zníženiu cien domácich tovarov. To by časom viedlo k poklesu vývozu v krajinách s aktívnou bilanciou. Možno povedať, že jeho myšlienky znamenali počiatok kvantitatívnej teórie peňazí.

V podmienkach strednej Európy patrili medzi hlavných predstaviteľov merkantilizmu Mária Terézia, cisárovná Svätej ríše rímskej nemeckého národa, Kráľovná Uhorska, Česka, Chorvátska a Slavónska, arcivojvodkyňa Rakúska, vojvodkyňa Parmy a Piacenzy

a veľkovejvodkyňa Toskánska, a neskôr jej syn Jozef II. Prvé reformy sa začali uplatňovať už v polovici 18. storočia a boli založené na princípoch absolutizmu a osvietenectva. Hlavné črty reforiem možno zhrnúť nasledovne. V armáde sa začal rozvíjať delostrelecký oddiel s cieľom zvýšenia vojenskej prevahy. Začali sa zakladať dôstojnícke školy a akadémiie. Dôležitou črtou bolo však zavedenie jednotných uniforiem pre vojakov, nakoľko dochádzalo k stratám aj v rámci „spriatelenejších“ vojakov. Okrem toho sa začali vojaci angažovať v civilnej ochrane v prípade živelných pohrôm. V rámci vlastníckych vzťahov sa zaviedli reformy urbára, ktoré upravili právnu povahu spoločenských vzťahov medzi poddanými a zemepánmi. V tejto súvislosti sa zriadil aj katastrálny úrad, ktorý evidoval vlastnícke vzťahy k pozemkom. Táto reforma pomohla najmä pri výbere daní. Odvrátenou stranou reforiem bolo dedičské konanie, ktoré priznalo všetkým dedičom rovnaký podiel majetku. Výsledkom je v súčasnosti aj vysoká fragmentácia pôdy, kedy parcely s výmerou niekoľkých m² vlastní niekoľko desiatok ľudí. Po vzore v krajinách západnej Európy sa začali podporovať rôzne manufaktúry, prevažne produkujúce sklárske výrobky, plátno, či bavlnu. Koncom 18. storočia prebehli reformy v oblasti súdnictva, zavedením trestného poriadku, a v oblasti školstva, zavedením povinnej školskej dochádzky pre chlapcov aj dievčatá. V tomto období sa začínajú objavovať aj prvé lekárske komisie zamerané na prevenciu šírenia nákazlivých chorôb.

Fyziokratizmus

S rastúcou centrálnou mocou štátu, rástla aj potreba zberu údajov o vývoji národného hospodárstva, teda zber základných štatistických údajov, ktoré ilustrovali vývoj v krajine. V druhej polovici 18. storočia začali úradníci vo Francúzsku či Nemecku zhromažďovať údaje o produkcii, obchode či stave obyvateľstva. Cieľom bolo zabezpečiť dlhodobé plánovanie a dosahovanie ekonomického rastu. Avšak v tomto období neexistovala jednotná metodika, ktorá by dokázala určiť ten „správny“ spôsob hospodárskeho rastu. Kým merkantilisti kládli dôraz na hromadenie zlata a upevňovanie postavenia panovníka, ekonómovia vo Francúzsku verili, že bohatstvo národa spočíva v hodnote poľnohospodárskej pôdy, jej obrábaní a produkovani potravín. Tento smer dostal pomenovanie fyziokratizmus a jeho pôvod spočíva vo vidieckej povahe vtedajšej spoločnosti. V merkantilizme sa hodnota tvorila v momente predaja, kedy predajná cena prevyšovala reálne náklady na jeho výrobu. Na druhej strane, fyziokrati považovali za hlavný zdroj hodnoty prácu v poľnohospodárstve. Práca v ostatných odvetviach bola považovaná za neproduktívnu. Toto bol jeden z hlavných nedostatkov tohto ekonomického smeru.

Najznámejším predstaviteľom tohto smeru bol François Quesnay (1694–1774), ktorý bol aj lekárom v službách kráľa. Lekársky pohľad na vec si zachoval aj pri svojich ekonomických myšlienkach, ktoré boli ovplyvnené výsledkami anglického lekára Williama Harveyho, ktorý ako prvý popísal krvný obeh v ľudskom tele. Podobným spôsobom Quesnay definoval svoju ekonomickú tabuľku, ktorá popisuje jednotlivé zložky komplexného hospodárskeho systému. Mnoho ekonómov považuje jeho diela za značne komplexné, vyžadujúce si niekoľko ročné štúdium. Tvrdil, že tak ako obeh krvi v tele, aj obeh bohatstva je nevyhnutný pre hospodárstvo.

Klasická ekonómia

V druhej polovici 18. storočia dochádza k formovaniu ekonómie ako samostatnej vedy, ktorá považuje za základný predpoklad fungovania trhu *liberalizmus* a predstavitelia tohto smeru sa začínajú označovať ako klasickí ekonómovia. Títo ľudia začínajú okrem trhov skúmať širšie, makroekonomické súvislosti a problémy s nimi spojené, možnosti rastu bohatstva a jeho zdrojov.

Jedným z najznámejších predstaviteľov bol Wiliam Petty (1623 – 1687), ktorý sa nezaoberal obehom ako merkantilisti, ale výrobným procesom. Svojim štúdiom položil základy teórie pracovnej hodnoty a definoval základné pojmy ako cena, mzda, renta a úrok. Petty položil základy teórie hodnoty, podľa ktorej je hodnota tovaru výsledkom práce vynaloženej na ťažbu drahých kovov, pričom ostatné druhy práce ju vytvárajú len nepriamo pri výmene za drahé kovy alebo za peniaze. Hodnota peňazí (mincí), a tým nepriamo aj dlhodobá cena tovaru, je tak z dlhodobého hľadiska analogicky rovná najmä práci vynaloženej na výrobu (ťažbu a razenie) týchto peňazí. A teda podobne je z dlhodobého hľadiska hodnota – cena tovaru rovná práci vynaloženej na jeho výrobu. Táto práca sa merala – odhadovala množstvom potravín, ktoré sú schopní robotníci, ktorí tovar vyrábali, za rovnaký čas vyrobiť v poľnohospodárstve. Podľa Pettyho je úrok z dlhodobého hľadiska rovný pozemkovej rente, ktorá predstavuje rozdiel (prebytok) medzi hodnotou – cenou obilia a existenčným minimom poľnohospodárov.

Škótsky filozof Adam Smith (1723 – 1792) je považovaný za zakladateľa modernej politickej ekonómie. Jeho najznámejším dielom je *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*, skrátené *Bohatstvo národov*, ktoré bolo jedným z prvých historických analýz vývoja priemyslu a obchodu v Európe. Okrem toho vo svojich dielach diskutuje aj o potenciálnych výhodách špecializácie prostredníctvom rozdelenia práce, vrátane zvýšenej produktivity práce a ziskov z obchodu, a to tak na lokálnej úrovni medzi mestom a vidiekom alebo medzinárodnej úrovni medzi partnerskými krajinami. Jeho známy výrok, že „*delba práce je obmedzená rozsahom*

trhu“, bol označený ako „*jadro teórie funkcií firmy a priemyslu*“ a „*základný princíp ekonomickej organizácie*“. Smithovi bol tiež pripisovaný aj základ teórie alokácie zdrojov, ktorá tvrdí, že v rámci konkurencie sa vlastníci výrobných zdrojov (práce, pôdy a kapitálu) snažia o ich najziskovejšie využitie, čo má za následok rovnakú mieru návratnosti pre všetky použitia a dosiahnutie rovnovážneho stavu.

Jeho najznámejší argument predstavuje každého jednotlivca – vlastníka výrobných zdrojov, ako sa pokúša o ich využitie vo svoj osobný prospech a nie v prospech spoločnosti, teda dosiahnutie osobného zisku. Tento jednotlivec nemá záujem podporovať verejné záujmy, ale pritom nevie, že svojimi rozhodnutiami ho podporuje. Teda pri dosahovaní osobného zisku ho vedie akási *neviditeľná ruka*, ktorá mu umožňuje realizovať verejné záujmy účinnejšie než sám zamýšľal.

Človekom s bohatými skúsenosťami nadobudnutými v praktickom živote bol aj David Ricardo (1772 – 1823). Tento významný anglický ekonóm v roku 1817 napísal dielo „*Zásady politickej ekonómie a zdaňovania*“ a doplnil aj teóriu hodnoty Adama Smitha. Podľa tejto teórie, veľkosť hodnoty tovaru určuje množstvo práce, ktorú je potrebné vynaložiť na jeho výrobu. Teóriu rozpracoval aj na oblasť medzinárodného obchodu a vytvoril tzv. teóriu komparatívnych výhod, podľa ktorej národ môže zvýšiť svoju životnú úroveň tým, že sa špecializuje na výrobu výrobkov, ktoré dokáže vyrábať s najvyššou produktivitou práce. Okrem toho definoval aj teóriu absolútnych výhod, ktorá predstavuje schopnosť vyrábať viac druhov tovarov ako konkurencia použitím rovnakého množstva zdrojov. Vo svojich dielach definoval pojem mzdy pre robotníka, pričom rozlišoval pojmy prirodzená mzda, ktorá stačí na užitie robotníka a jeho rodiny a trhovú mzdu, ktorá sa určuje na základe dopytu a ponuky na trhu práce. Pri definovaní renty ako protihodnoty k užívaniu pôdy stanovil rôznu výšku renty, ktorá je výsledkom užívania pôdy s rôznym stupňom úrodnosti. Poukazoval na dôležitosť vyživovania tejto pôdy pri zabezpečovaní potrebného množstva potravín pre rastúci počet obyvateľov. Zisk pre majiteľov kapitálu definoval ako rozdiel medzi predajnou cenou výrobku pred zaplatením a po zaplatení ostatných výrobných faktorov, najmä práce.

Vo svojom výskume zameranom na spravodlivú alokáciu kapitálu poukázal Ricardo na fakt, že za normálnych okolností neexistuje nijaký tovar, ktorý by sa dlhodobo dodával presne v takom rozsahu, ako si to vyžaduje dopyt spotrebiteľov. Z tohto dôvodu neexistuje tovar, ktorého cena by nepodliehala náhodným či dočasným výkyvom. V dôsledku týchto zmien sa tak kapitál sústreďuje – prerozdeľuje medzi rôzne výrobné odvetvia, po ktorých výrobkoch je aktuálne dopyt a to presne v takom rozsahu, aký je nevyhnutný na naplnenie týchto potrieb. S rastom alebo poklesom cien stúpajú zisky nad všeobecnú úroveň, alebo klesajú pod ňu. A tento pokles

stimuluje kapitál k prechodu z jedného výrobného odvetvia do druhého tak aby bola zabezpečená jeho návratnosť, resp. ziskovosť². Cena tovarov je tak priamo ovplyvnená cenou výrobných nákladov a ich návratnosti a zisku pre výrobcu, ktorý ho motivuje k ďalšiemu využitiu, či investovaniu.

Francúzskym predstaviteľom klasickej ekonómie bol Jean Babtiste Say (1767-1832), ktorý je považovaný za tvorca zákona trhu, podľa ktorého si ponuka automaticky vytvára dopyt, a teórie výrobných faktorov, ktoré definoval ako pôdu, prácu a kapitál a odmenou, za ktoré boli renta, mzda a zisk. Say zastával ekonomický liberalizmus.

Anglický ekonóm Thomas Robert Malthus (1776 – 1834) sa dostal do povedomia svojou populačnou teóriou, ktorá bola predstavená v jeho diele z roku 1798 „*Esej o princípe populácie*“. Podľa tejto teórie má obyvateľstvo tendenciu rozmnožovať sa rýchlejšie ako je jeho schopnosť produkovať potraviny. Pričom poukazoval na to, že zlepšenie situácie nebude možné bez prísneho obmedzenia reprodukcie. Okrem toho vo svojom diele poukázal na teoretické obmedzenie populačného rastu v dôsledku negatívnych javov (vyplývajúcich nepomeru populačného rastu oproti produkčnej schopnosti) akými sú choroby, hladomor, vojna, či iné prírodné katastrofy.

Socialistické učenie Karla Marxa

V 19. storočí sa do povedomia dostal nemecký filozof, historik ale najmä ideológ robotníckej triedy, Karl Marx (1818-1883). Preslávil sa najmä svojím výkladom dejín založených na ekonomických zákonoch, ktorý spracoval so svojím spoločníkom Friedrichom Engelsom. Poukazovali na existenciu večne prítomného konfliktu, ktorého jadro spočívalo v existencii súkromného vlastníctva a triedneho delenia spoločnosti na buržoáziu (fr. mešťanstvo), majiteľov kapitálu a robotnícku triedu, ľud, ktorý ponúka svoju prácu pre buržoáziu. Jeho celoživotným dielom bol Kapitál, ktorého väčšina bola vydaná Engelsom po smrti Marxa. Vo svojich dielach sa venoval výkladu hodnoty, ktorá kapitalistov nezaujíma. Podľa Marxa ich zaujíma len *nadhodnota*, ktorú získava predajom tovaru, po odrátaní výrobných hodnôt vynaložených na prácu. Hodnota tak nie je identická s cenou, pretože hodnota je určovaná produktivitou pričom cena je výsledkom na trhu. Na Marxove myšlienky naviazali mnohí

² Podobný vývoj možno pozorovať aktuálne v čase písania textu, kedy je nerovnovážny stav na trhoch čipov, polovodičov a horčíka.

myslitelia, či politickí ideológovia. Najčastejšie sa spája s komunizmom a socializmom 20. storočia.

Neoklasická ekonómia

Pojem neoklasická ekonómia zahŕňa niekoľko smerov, často označované ako školy podľa miesta pôsobenia ich predstaviteľov v období od polovice 19. storočia do 30. rokov 20. storočia. V tomto období bolo založených a aktívnych niekoľko škôl, pričom venovať sa všetkým je v rámci týchto skrípt nemožné. Z tohto dôvodu sme vybrali pár najznámejších, ktoré si postupne predstavíme.

Rakúska škola

Vznikla v 70. rokoch 19. storočia vo Viedni. Medzi jej hlavné črty patrí výrazný liberalizmus a odmietanie používania metodík prírodných vied ako sú fyzikálne zákony, logika, matematika a iné. Predstavitelia tejto školy sa snažia vysvetľovať podstatu vecí pomocou praxeológie, disciplíny, ktorá skúma rôzne druhy činností z hľadiska ich efektívneho využívania. Vo všeobecnosti sa jedná o behaviorálnu metódu skúmania.

Jedným z hlavných predstaviteľov tohto smeru je Carl Menger, ktorý sa preslávil sformulovaním svojej teórie subjektívnej hodnoty. Podľa tejto teórie hodnota veci sama o sebe existuje len vo vedomí ľudí, ktorí si ju samu uvedomujú – určujú na základe vlastníctva a využívania týchto vecí. Tieto veci následne možno deliť na voľné, dostupné, resp. užitočné pre všetkých a hospodárske, teda tie, ktoré sú nevyhnutné pre výrobný proces. Voľné veci možno ďalej deliť podľa ich vzácnosti a ich vplyvu na užitočnosť.

Vo výskumoch C. Mengera pokračoval Eugen von Böhm-Bawerk, ktorý väčšinu života pôsobil vo Viedni a zastával aj post ministra financií. Mengerove diela doplnil o teóriu kapitálu a úroku vo svojom rovnomennom trojzväzkovom diele, v ktorom tvrdil, že kapitalisti nevykorisťujú svojich pracovníkov, ale im pomáhajú tým, že im poskytujú príjem v dostatočnom predstihu pred získaním príjmu z tovarov, ktoré vyrábajú, teda mzdu na nákup týchto tovarov, resp. služieb. Zároveň tvrdil, že pracovná sila nemôže zvýšiť svoj podiel na úkor kapitálu a kritizoval Marxovu teóriu, že nezapočítava čas ako faktor vplývajúci na výrobu. Okrem toho tvrdil, že úroky sú dôležitou súčasťou fungujúceho monetárneho systému. Na margo Marxovho tvrdenia o tvorbe hodnoty robotníkom odkázal, že robotník nevyrába celý produkt sám, teda netvorí celú hodnotu výrobku a teda je možné zaplatiť prácu len v hodnote platnej v dobe jej vykonania.

Jedným z najdôležitejších predstaviteľov rakúskej školy bol Ludwig Edler von Mises, ktorý bol študentom E. von Böhm-Bawerka. Bol zástancom tzv. liberatarianizmu, teda smeru, ktorý uznával voľný trh, ale zároveň zdôrazňoval dôležitosť individualizmu jednotlivca. Ekonómiu nevnímal ako samostatný celok, ale ako súčasť vedných disciplín, ktoré nazval praxeológiou. Vo svojich myšlienkach spochybňoval neutralitu peňazí, teda, že ich množstvo nemá vplyv na hospodárstvo. Tvrdil, že keď sa zmení množstvo peňazí v obeh, má to dopady na úrokové sadzby na finančnom trhu. Tieto zmeny následne ovplyvnia aj podnikateľské subjekty, ktorých rozhodnutia môžu viesť k hospodárskym krízam.

Von Mises vo svojej prvej knihe Teória peňazí a kreditu vložil monetárnu teóriu do základného rámca mikroekonomie, ktorý definoval ešte Menger a jeho nasledovníci. Von Misesova teória najskôr popisuje peniaze ako prostriedok výmeny, ktorý je cenný pre ich okrajovú užitočnosť – nástroj na nepriamu výmenu za tovar. Následne vysvetľuje pôvod peňazí a ich kúpnu silu ako komodity, ktorá sa začína na trhu oceňovať predovšetkým pre toto výmenné – obchodné použitie. Nakoniec klasifikuje rôzne podtypy peňazí s rôznymi ekonomickými vlastnosťami, ako sú mena, peňažné náhrady či fiduciárne výmenné prostriedky. Pojem fiduciárne prostriedky predstavuje peňažné náhrady – substitúty, ktoré nie sú kryté zlatom alebo inými rezervami komoditných peňazí. Je to skôr teoretický koncept, keďže v skutočnosti je často nemožné dokázať, ktorá časť jednotlivých peňažných substitútov, napríklad bankovky, by mala byť považovaná za peňažné certifikáty a ktorá predstavuje fiduciárne prostriedky. Iba použitím komplexnej finančnej analýzy by sme boli schopní zistiť, ktorá časť vydávanej meny nie je krytá. Tieto prostriedky sa odlišujú od štátnych fiat peňazí v tom, že držiteľ týchto prostriedkov má nárok vymeniť ich za rezervy, napríklad zlato, ale jeho nárok nemôže byť uspokojený.

Von Misesova integrácia peňazí do rámca ponuky a dopytu tým znižuje rozdiel medzi mikroekonomickou analýzou a tým, čo bude neskôr oddelené ako samostatná štúdia makroekonomie. Von Mises toto oddelenie nepovažuje za racionálne, pretože peniaze považuje za jediný ekonomický statok, s ktorým sa obchoduje so všetkými ostatnými ekonomickými statkami v modernej výmennej ekonomike. A z tohto dôvodu nie je makroekonómia podľa neho nič iné ako skúmanie mikroekonomických procesov a dôsledkov spojených s ponukou a dopytom po peniazoch, ako aj zmeny v množstve, kvalite a cene peňazí, t. j. ich kúpnej sily.

Na základe svojej monetárnej teórie, vyvinul Von Mises rakúsku teóriu hospodárskeho cyklu. Táto teória sleduje príčiny opakujúcich sa ekonomických alebo podnikateľských cyklov a zmeny na mikroekonomickej úrovni, ktoré sa z pohľadu množstva a kvality peňazí menia na štruktúru investičných statkov a investícií. Von Mises sa snaží vysvetliť najmä cyklus expanzie

a recesie pozorovateľný v moderných ekonomikách v dôsledku rozšírenia ponuky fiduciárnych prostriedkov do podnikania prostredníctvom bánk.

Podľa tejto teórie počiatočný nárast používania fiduciárnych prostriedkov podporuje nárast investícií v určitých oblastiach podnikania a odvetviach, ktoré sú obzvlášť citlivé na dostupnosť úspor vo forme peňazí na financovanie dlhodobých výrobných procesov. Bez pokračujúceho navyšovania úverov by sa však tieto projekty ukázali ako nerentabilné a neudržateľné z dôvodu nedostatku skutočných úspor. Tieto projekty potom strácajú hodnotu a musia byť zlikvidované, čo je nevyhnutný proces nápravy deformácií, ktoré tak nastali v štruktúre kapitálových investícií. Tento proces likvidácie, ktorý nevyhnutne vyvolá dočasné zvýšenie nezamestnanosti a nevyužitie zdrojov, predstavuje fázu recesie hospodárskeho cyklu. Inou možnosťou by bolo pokračovať v pumpovaní nových fiduciárnych prostriedkov do ekonomiky centrálnou bankou, ale s rizikom vyvolania hyperinflácie a prudkého nárastu cien.

Posledným predstaviteľom rakúskej školy, ktorého si spomenieme je Friedrich August von Hayek, ktorý bol obhajcom liberalizmu a kritikom socializmu, ale napriek tomu tvrdil, že štát by mal vytvárať akúsi „záchrannú sieť“ v podobe minimálnej mzdy a sociálneho poistenia. Peniaze považoval za druh tovaru, ktorý slúži len na výmenu za iné tovary. Zároveň kritizoval štátny monopol na tlačenie peňazí a tvrdil, že ak by došlo k zavedeniu konkurenčných súkromných mien, došlo by k odstráneniu nedokonalostí na trhu.

Angloamerická škola

Hlavným predstaviteľ angloamerickej školy ekonomického myslenia bol Alfred Marshall, ktorý sa inak označoval aj za predstaviteľa Cambridgeskej školy, ktorá neskôr ovplyvnila aj J. M. Keynesa.

Alfred Marshall sa zaoberal abstraktnou ekonómiou a predstavil model tzv. Marshallových nožníc, ktoré sa neskôr stali známe ako krivky ponuky a dopytu. Podľa tohto modelu sa cena na trhu dostane do rovnováhy v momente keď sa tieto krivky stretnú. V praxi to znamená, keď sa predávajúci a kupujúci dohodnú na cene, ktorá je vyhovujúca pre obidvoch, pričom táto cena hraničí s hodnotou užitočnosti kupujúceho, resp. hodnotou výrobných nákladov na strane predávajúceho.

John Bates Clark bol americkým ekonómom, ktorý sformuloval teóriu o hraničnej produktivite práce a kapitálu, ktorá hovorí, že rozdelenie príjmu spoločnosti podlieha prírodným zákonom. Pokiaľ by tento zákon fungoval bez zmeny – trenia, tak by každý výrobný faktor nadobudol

také množstvo bohatstva, ktoré je schopný vyrobiť. Pracovná mzda, ktorú Clark označuje pojmami ako „štandardná“, „normálna“, „prirodzená“ či „konkurenčná“ je tak určená hodnotou okrajového produktu, ktorý vytvára. Clark považuje „trenie“ za dynamické zmeny, ktoré označuje aj ako poruchy vyrovnávacích síl statického modelu. Tieto dynamické zmeny môžu byť napríklad výsledkom technologických inovácií, ktoré zvýšia produktivitu práce tak, že výška miezd dočasne zaostáva, kým sa opäť nezvýši smerom k hraničnej produktivite.

Lausanská škola

Centrom tejto ekonomickej školy sa nachádzalo vo Švajčiarsku. Hlavní predstavitelia boli Léon Walras a Vilfredo Pareto.

Mnohí Léona Walrasa považujú za zakladateľa tejto školy a tvorca všeobecnej ekonomickej rovnováhy, ktorá vychádza z predpokladu o vzájomnej závislosti cien a rovnováhy dopytu a ponuky na všetkých trhoch. Dovtedajšie teórie rovnosti hovorili o rovnosti len v lokálnom meradle na mikroekonomickej úrovni. Walras ju pozdvihol na makroekonomickú úroveň a tvrdil, že pokiaľ všetky trhy – lokálne, regionálne smerujú k rovnosti, tak rovnosť musí existovať aj na národnej úrovni. Jeho zákon tvrdí, že „každý jeden trh je nevyhnutne v rovnováhe, ak sú v rovnováhe aj všetky ostatné trhy“.

Druhý známy predstaviteľ tejto školy, Vilfredo Pareto sa zapísal do povedomia svojim výskumom v oblasti prerozdelenia príjmov a formuláciou tzv. Paretovho princípu, resp. zákon 80-20. Na základe tohto zákona Pareto tvrdí, že 80 % majetku štátu je v rukách 20 % populácie a teda rozdelenie príjmov nie je náhodné. K tomuto zákonu sa nadväzuje aj jeho teória elít, ktorá popisuje jednotlivé typy vládnych skupín a ich zmeny v čase. Spoločnosť je podľa neho v rovnováhe a všetky procesy v spoločnosti sa snažia o túto rovnováhu, ktorej výsledkom je obmena elít vo vláde na základe preferencií spoločnosti a jej spokojnosti s aktuálnou vládou.

Inštitucionalizmus

Inštitucionalizmus je smer, ktorý sa objavil v USA a zaoberá sa otázkami správania sa trhových subjektov a formovania podmienok na trhu. Nezaoberá sa len hospodárskymi faktormi, ale sleduje sociálno-ekonomické vzťahy a vzťahy medzi jednotlivými inštitúciami a ich vplyvom na správanie sa jednotlivých subjektov. Za zakladateľov možno považovať Thorsteina Veblena a Johna Rogersa Commonsa. Tento smer si svoje postavenie získal v období medzi svetovými vojnami, kedy neoklasické smery nedokázali vysvetliť kvalitatívne zmeny, ktorým museli USA čeliť. Inštitucionalisti pokladajú zmenu inštitúcií, teda aj pravidiel, či zvykov za základný

stimul spoločenského vývoja. Tieto inštitúcie priamo vplývajú na správanie jednotlivcov na trhu a tým aj na faktory akými sú vlastníctvo, peniaze a zisk. Základom tohto smeru bola nemecká historická škola, ktorá hlásala sledovanie minulých faktov s cieľom vysvetlenia súčasného stavu. Na rozdiel od nich, inštitucionalisti v USA sa zaoberali aj otázkou možného budúceho vývoja. Sám Veblen poukazoval na niektoré zvyky, či rituály jednotlivca, ktoré ho môžu negatívne ovplyvniť v budúcnosti. Boli sformované tri formy inštitucionalizmu:

1. sociálno – psychologický inštitucionalizmus, ktorý skúmal rozvoj osobnosti, vplyv prostredia na učenie a nadobudnuté skúsenosti. Sociálny aspekt je v tomto prípade vnímaný ako ľudská potreba byť začlenený v spoločnosti (inštitúcii) a jeho pôsobenie v nej, ktoré ovplyvňuje aj jeho ekonomické správanie. Veblen pri skúmaní tohto aspektu vychádzal z vtedajšieho usporiadania spoločnosti. Svoje pozorovania sumarizoval v diele Teória záhaľčivej triedy, kde ostro kritizoval materiálny hodnotový spôsob a konzumnú spoločnosť. V tomto diele spomenul vyplývajúci konflikt medzi existujúcimi inštitúciami, predstavené hodnotami členov spoločnosti, ktoré nepodporovali ďalší pokrok spoločnosti ako celku. Veblen považoval inovácie za hlavný motor ďalšieho rozvoja, ale vtedajšie hodnoty a preferencie jednotlivcov mu odporovali. Tento konflikt videl pri strete ľudskej tvorivosti zameranej na blahobyt a (až) vojenského autoritárstva, ktorý sa snažil zachovať existujúce štruktúry a hodnoty.
2. Sociálno – právny inštitucionalizmus predstavoval odlišnú skupinu inštitucionalistov vedenú J.R. Commonsom, ktorý videl svet ako súbor pravidiel, ktoré je možné vedecky skúmať a konštruktívne meniť. Commons považoval za základ hospodárskeho vývoja právne vzťahy a normy. Jednotlivé inštitúty roztriedil do jednotlivých právnych kategórií. Napr. vzťah medzi vlastníkom kapitálu a zamestnancom chápal ako rovnoprávny vzťah.
3. Konjunkturálny – štatistický inštitucionalizmus sledoval a akceptoval ekonomické cykly, ktoré sa v krajine striedajú. Tieto cykly boli pozorované pomocou zmien v cenách produktov. Hlavní predstavitelia tohto smeru boli Wesley Clair Mitchell, ktorý používal štatistické metódy na sledovanie hospodárskych cyklov a Franklin Delano Roosevelt, ktorý zaviedol aktívnu fiškálnu politiku a namiesto vyrovnaných rozpočtov sa už kalkulovalo aj s deficitmi.

Hospodárstvo z pohľadu Keynesiánov

Základy tejto školy položil anglický ekonóm John Maynard Keynes. Táto škola sa v priebehu času značne rozrástla na samostatné smery a vzniklo niekoľko smerov, v ktorých Keynesove myšlienky zohrávali ústrednú rolu. Jeho myšlienky boli dobe liberalizmu považované za značne radikálne, najmä obhajoba štátnych zásahov v oblasti fiškálnej a monetárnej politiky, za účelom zníženia negatívnych dopadov ekonomických depresí. Jeho zástancovia ho považujú za zakladateľa modernej makroekonómie.

Jeho pohľad na svet bol ovplyvnený životnými skúsenosťami. Po skončení štúdia na univerzite si našiel zamestnanie v administratíve a popri ňom napísal niekoľko diel, ktoré pojednávali o hospodárskych problémoch, ako napr. dopadov vyplatenia vysokého odškodného za vojnu na nemecké hospodárstvo, či nevyhnutnosť krajiny dodržiavať stabilnú cenovú úroveň prostredníctvom pružných menových kurzov.

Avšak najvýznamnejším dielom bola „*Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí*“ z roku 1936. V tomto diele Keynes obhajoval aktívne štátne zásahy a predstavil myšlienku agregátneho dopytu, ktorým vysvetľoval dianie na trhoch. V duchu tejto myšlienky delil dôchodok spoločnosti na spotrebu a investície. Tvrdil, že ak v hospodárstve rastie nezamestnanosť a nedostatočné využitie výrobných faktorov, tak jedinou možnosťou ako zvýšiť mieru zamestnanosti a tým aj celkový dôchodok, je zvýšenie výdavkov na spotrebu alebo investície. Avšak aby boli podniky motivované k navýšeniu investícií, je potrebné znížiť úroveň úrokových sadzieb. Oponentom, ktorí argumentovali poklesom úspor odkázal, že objem úspor je závislý od celkových príjmov a tak pokles úrokov výrazne neovplyvní úspory. Okrem toho aktívne štátne zásahy môžu stimulovať rast zamestnanosti napr. prostredníctvom zvýšených výdavkov na verejné práce.

Ekonomické smery na počiatku 20. storočia

Od 30. rokov 20. storočia postupne vznikalo množstvo ekonomických smerov a škôl, ako napr. škola verejnej voľby (30. roky 20. storočia), neoliberalizmus (30. roky 20. storočia), monetarizmus (koniec 60. rokov 20. storočia) či škola strany ponuky (70. roky 20. storočia).

Škola (teória) *verejnej voľby* skúmala dopady rozhodovania voličov na ekonomické prostredie prostredníctvom teórie hier, ktorá je aplikovanou matematickou metódou, ktorá skúma predpokladané a skutočné správanie sa jednotlivca pri hre. Hlavným predstaviteľom tohto politicko-ekonomického smeru bol James M. Buchanan (1919-2013). Táto teória sa zaoberá procesom voľby, v ktorom preferencie jednotlivcov znamenajú kolektívnu voľbu. Jadro tohto

učenia spočíva v tom, že pravdepodobnosť, že práve hlas konkrétneho voliča ovplyvní výsledok je veľmi nízka a vzhľadom na čas, ktorý potrebuje na získanie a spracovanie všetkých informácií je pre neho racionálnejšie celý proces voľby ignorovať. V každej vláde existuje malá skupina, ktorá bude z celého systému profitovať, zatiaľ čo zaťaženie sa rozloží na spoločnosť ako celok a jednotlivec tak nemusí pociťovať dopady presadzovania vplyvov malými skupinami a tak sa väčšina voličov o danú problematiku ani nebude zaujímať. Zástancovia tejto teórie tvrdia, že ideálna je malá vláda, v ktorej sa dajú negatívne javy znížiť. Podobnou problematikou sa zaujímal aj Kenneth Arrow (1921 – 2017), ktorý predstavil svoj „paradox“, ktorý súvisí s potrebou ochrany duševného vlastníctva. Tento paradox možno jednoducho vysvetliť na príklade nákupu produktu, ktorý využíva určitú technológiu. Keď sa potenciálny kupujúci rozhoduje o kúpe predmetu, zaujíma sa o jej fungovanie, pričom predávajúci mu tieto informácie poskytne, čím ich paradoxne prevedie na potenciálneho kupujúceho bez toho aby si tento daný produkt kúpil. Arrow tvrdil, že pokiaľ je kupujúci chránený zmluvou tak mu stačí poznať len výsledky, ktoré daný produkt môže poskytnúť, nie podrobný popis technológie. V prípade verejnej voľby Arrow predstavil som *teorém nemožnosti*. Tvrdil, že voľbami ľudia prejavujú svoje preferencie voči konkrétnemu kandidátovi. Ten kto získa najviac hlasov je zvolený. Podľa jeho teorému nemožnosti, vo všetkých prípadoch, kde sú preferencie zoradené, nie je možné sformulovať sociálne usporiadanie bez porušenia jednej z nasledujúcich podmienok:

- *Nediktatúra*, ktorá berie do úvahy želania viacerých voličov.
- *Paretova efektívnosť* spočíva v rešpektovaní jednomysel'ných individuálnych preferencií. To znamená, ak každý volič upredností kandidáta A pred kandidátom B, mal by vyhrať kandidát A.
- *Nezávislosť irelevantných alternatív*, znamená, že ak je niektorá možnosť odstránená, poradie ostatných by sa nemalo meniť: Ak sa kandidát A umiestnil pred kandidátom B, kandidát A by mal byť stále pred kandidátom B, aj keď je odstránený tretí kandidát, kandidát C. To znamená, že preferencie medzi A a C, resp. B a C neovplyvnia výsledok medzi A a B.
- *Neobmedzená doména* znamená, že výsledok hlasovania zodpovedá všetkým individuálnym preferenciám.
- *Sociálne usporiadanie* predstavuje schopnosť jednotlivca určiť poradie a väzby medzi jednotlivými možnosťami.

Neoliberalizmus, skôr známy ako ordoliberalizmus bol výsledkom Freiburskej ekonomickej školy z 30. rokov. Tento smer vyzdvihuje dôležitosť správneho fungovania trhu bez štátnych zásahov, ale na druhej strane uznáva dôležitosť štátnych zásahov na vytvorenie ideálneho trhového prostredia založeného na konkurencii bez monopolov, či tlakov zo strany rôznych záujmových skupín. Základom tejto školy je teória ekonomických poriadkov, ktorú vypracoval Walter Eucken (1891 – 1950). Tieto poukazovali na dôležitosť tvorby pravidiel fungovania trhu, ale poukazovali aj na nedostatky chýbajúcej zodpovednosti politikov za rozhodnutia.

Monetarizmus je teória, ktorá kladie dôraz na peniaze a ich význam pri regulácii trhu bez štátnych zásahov. Základom fungovania je rovnováha na peňažnom trhu opísaná kvantitatívnou teóriou peňazí, ktorá vysvetľuje priamy vzťah medzi množstvom peňazí v obehu a cenovou hladinou. Tento pojem bol prvý krát použitý v roku 1968 a tento smer sa najviac rozvíjal v 70. rokoch. Od druhej polovice 80. rokov začal postupne slabnúť. Hlavným predstaviteľom bol Milton Friedman (1912 – 2006), ktorý zastával kvantitatívnu teóriu peňazí. Práve v jeho práci je vidieť konflikt s neokeynesiánmi. Friedman tvrdil, že peniaze sú hlavnou príčinou zmien v hospodárstve, zatiaľ čo neokeynesiáni tvrdili, že peniaze sú výsledkom hospodárskych činností. Friedman tvrdo kritizoval štátne zásahy a ignorovanie peňazí ako faktora. Vo svojich prácach sa zaoberal aj skúmaním inflácie, ktorú považoval za čisto ekonomický jav, ktorému treba predchádzať. Práve štátne zásahy v oblasti úrokových sadzieb považoval za hlavnú príčinu vzniku inflácie. Monetaristi tvrdili, že ak vláda svoje rastúce výdavky financuje pôžičkami od súkromných osôb, vytláča z trhu súkromné výdavky. A teda k rastu inflácie dochádza pre zvyšované množstvo peňazí s cieľom financovania vládnych výdavkov. Monetaristi preto preferovali plávajúce kurzy, pretože peniaze považovali tak za hlavný faktor rastu ako aj nestability. Riadenie menového agregátu je teda základným predpokladom stability a hospodárskeho rastu. Rast peňazí v obehu by mal reflektovať vývoj potenciálneho produktu. Tento model si ale vyžadoval stabilné a dlhodobé pravidlá riadenia.

Predstavitelia *školy strany ponuky* zdôrazňovali hospodársky rast prostredníctvom podpory ponuky v hospodárstve pomocou znižovania daní a deregulácie. Vznik tohto učenia sa datuje do 70. rokov 20. storočia v USA ako protest proti keynesiánom a vrchol dosiahlo v 80. rokoch za vlády Ronalda Reagana. Hlavným predstaviteľom bol Reaganov poradca Arthur Laffer, ktorý sa pokúsil graficky znázorniť vzťah medzi veľkosťou príjmov do štátneho rozpočtu z daní a mierou zdanenia. Tento graf sa zapísal do ekonomických dejín ako Lafferova krivka. Tento vzťah poukazuje na to, že niekedy zníženie daní môže znamenať rast príjmov do štátneho rozpočtu z daní. Ak je daňové zaťaženie príliš vysoké tak subjekty nebudú motivované k účasti

na tomto systéme prostredníctvom nezáujmu o prácu či poklesu investícií. Na druhej strane v prípade poklesu daňového zaťaženia budú subjekty motivované k práci, resp. investovaniu.

Pre každý druh dane existuje prahová sadzba, nad ktorou sa motivácia vyrábať viac znižuje, čím sa znižuje príjem, ktorý vláda získava.

Pri 0 % sadzbe dane by boli daňové príjmy zrejme nulové. Ako sa daňové sadzby zvyšujú z nízkych úrovní, zvyšujú sa daňové príjmy, ktoré vyberá aj vláda. Nakoniec, ak by daňové sadzby dosiahli 100 percent, zobrazené ako úplne vpravo na Lafferovej krivke, všetci ľudia by sa rozhodli nepracovať, pretože všetko, čo zarobia, pôjde vláde.

Je teda nevyhnutne pravda, že v určitom bode rozsahu, kde sú daňové príjmy kladné, musí dosiahnuť maximálny bod. Vľavo od tohto bodu by zvýšenie daňovej sadzby znamenalo vyššie príjmy. Na druhej strane, by zvýšenie sadzieb nad rámec spôsobilo, že ľudia nebudú pracovať tak často alebo vôbec, čím by sa znížili celkové daňové príjmy.

2. Štruktúra hospodárskej politiky

Pojem hospodárska politika predstavuje súbor opatrení, ktoré vlády aplikujú s cieľom ovplyvňovania všetkých činností v hospodárskej oblasti. Zastrešuje systém tvorby úpravy úrokových sadzieb a národného rozpočtu, ako aj trh práce, národné vlastníctvo a ostatných oblastí, do ktorých môže vláda zasahovať. Vo všeobecnosti je hospodárska politika zameraná na dosiahnutie štyroch hlavných cieľov, ktorými sú stabilizácia trhov, podpora hospodárskej prosperity (rastu), zabezpečenie rozvoja podnikania a podpora zamestnanosti. V niektorých prípadoch sa medzi hlavné ciele radia aj oné oblasti, ako napríklad podpora bezpečnosti prostredníctvom rastúcich výdavkov na armádu, či inštitút znárodnenia, pokiaľ si to vyžaduje verejný záujem. Na dosiahnutie svojich cieľov vlády používajú rôzne politické nástroje, ktoré sú pod ich kontrolou. Spravidla ide o úrokovú sadzbu a ponuku peňazí, daňové a vládne výdavky, tarify, výmenné kurzy, regulácie trhu práce a mnoho ďalších aspektov vlády. Účinnosť hospodárskych politík možno v zásade hodnotiť dvoma spôsobov (môže sa líšiť v závislosti od modelu hospodárskej politiky), známymi ako pozitívna a normatívna ekonómia.

Pozitívna ekonómia sa pokúša popísať, ako funguje hospodárstvo a hospodárske politiky, bez toho, aby sa hodnotiteľ uchýlil k pomenovaniu, ktoré výsledky sú najlepšie. Pozitívnym ekonomickým hypotézam je, že ich možno testovať a potvrdiť alebo odmietnuť. Hypotéza, že „zvýšenie ponuky peňazí vedie k zvýšeniu cien“ patrí napríklad do sféry pozitívnej ekonómie, pretože sa dá otestovať preskúmaním údajov o ponuke peňazí a úrovni cien.

Normatívna ekonómia využíva kvalitatívne hodnotiace výroky na posúdenie výkonnosti národného hospodárstva a hospodárskych politík. Z tohto dôvodu nie je možné testovať normatívne ekonomické hypotézy, ako napr. „miera inflácie je príliš vysoká“. Takto formulovanú hypotézu nie je možné testovať, potvrdiť ani vyvrátiť. Používanie normatívnych hypotéz vedie k častejším konfliktom medzi ekonómami a politikmi.

Vybrané modely HP po II. svetovej vojne

Model hospodárskej politiky je výsledkom súboru aplikovaných hospodársko-politických opatrení v krajine. Tieto modely sa líšia medzi jednotlivými krajinami v miere štátnych zásahov do hospodárskeho cyklu. V zásade platí, že spoločný hospodársky vývoj vyústil k miernejším odchýlkam medzi jednotlivými krajinami. Medzi základné modely možno zaradiť:

- Anglo-saský model kapitalizmu
- Rýnsky kapitalizmus
- Severský model

- Dirigizmus
- Socialistický model aplikovaný v ČSFR
- Socialistické tržové hospodárstvo aplikované v Číne
- Japonský model

Anglo-saský model kapitalizmu

Tento model je založený na výskume druhej generácie tzv. „Chicagskej ekonomickej školy“ v sedemdesiatych rokoch 20. storočia v USA a možno ho charakterizovať ako liberálno-demokratický. Hlavnou črtou sú minimálne štátne zásahy, čo sa odzrkadľuje aj na úrovni poskytovaných verejných služieb v oblasti vzdelávania či zdravotnej starostlivosti. V podnikateľskej štruktúre je typický nízky počet podnikov vo vlastníctve štátu. Z toho vyplývajú aj kľúčové vlastnosti, medzi ktoré patria vyšší význam individualizmu a konkurencie nad spoluprácou a sociálnou solidaritou. Práve v tomto spočívajú aj hlavné riziká, niektorí ekonómovia poukazujú na krátkodobosť záujmov v prospech akcionárov a nie zamestnancov. Tak ako je zjednodušené založenie podnikania je aj pomerne jednoduché prísť o zamestnanie a zaradiť sa do skupiny ohrozenej chudobou.

Rýnsky kapitalizmus

Oproti modelom v Spojených štátoch, sa hospodárske modely v Európe považujú za sociálno-demokratické s vyššou mierou spoluúčasti zo strany štátu, najmä v oblastiach vzdelávania, zdravotnej starostlivosti a sociálnej ochrany. Jedným z nich je aj tzv. „Rýnsky kapitalizmus“, ktorý je kombináciou voľného trhu a štátom poskytovanej sociálnej politiky. Cieľom sú spravodlivé podmienky na trhu pre všetkých aktérov a tvorba sociálneho štátu, teda akousi strednou cestou medzi kapitalistickým modelom v „západných“ krajinách a socialistickým modelom vo „východných“ krajinách. Základná myšlienka pochádza z ordoliberalizmu, ktorý vznikol v 30. rokoch vo Freiburgu. Výsledkom je sociálne-tržové hospodárstvo, v ktorom štátne zásahy formujú podmienky pre riadne fungovanie subjektov bez aktívneho zasahovania do rozhodovania, ale zároveň poskytuje sociálnu ochranu obyvateľom na základe hospodárskej výkonnosti.

Severský model

V škandinávskych krajinách sa po II. svetovej vojne ujal hospodársky model založený na partnerstve medzi vládou a pracovnou triedou. Pre tento model je typické združovanie sa do odborových zväzov, ktoré vedú jednania napr. o výške miezd či zmenách v politike trhu

práce. Z hľadiska podnikateľskej štruktúry sú typické podniky v súkromnom vlastníctve. Výnimkou je Nórsko, v ktorom sa nachádza viac verejných, štátnych podnikov. Hlavnou črtou, ktorá odlišuje tento model od ostatných je vysoký podiel ľudí zamestnaných vo verejnom sektore. Po skončení II. svetovej vojny došlo k reformám v rámci hospodárskeho riadenia, najmä deregulácie poskytovanie služieb a privatizácie verejných služieb, ale napriek tomu výdavky na sociálne zabezpečenie sú jedny z najvyšších v Európe. Črty severského modelu možno zhrnúť nasledovne:

- široká sieť poskytovania verejných služieb,
- Právna ochrana vlastníctva a s tým spojená jednoduchosť podnikania
- Verejné dôchodkové plány
- Otvorené hospodárstvo a voľný obchod so zdieľaním rizika na všetkých úrovniach
- Nízka miera regulácie na trhu s výrobkami
- Nízka miera korupcie
- Vysoký podiel zamestnancov združených v odborových organizáciách
- Fungujúca trojstranná komunikácia pri vyjednávaní o podmienkach na trhu práce medzi štátom, zamestnávateľmi a odbormi a s tým súvisiaca vysoká úroveň ochrany zamestnancov.

Dirigizmus

Pojem vychádzajúci z francúzskeho „diriger“, teda riadiť, predstavuje model kapitalizmu, v ktorom štát aktívne vstupuje do hospodárskeho cyklu a vpláva na trh práce, produktov a investície. Model direktívneho riadenia sa začal uplatňovať vo Francúzsku po II. svetovej vojne s cieľom hospodárskej obnovy založenej na racionálnom a efektívnom využívaní zdrojov. Tento dozor sa odzrkadlil prítomnosťou štátnych úradníkov v dozorných radách podnikov, najmä tých veľkých, strategicky významných pre krajinu, napr. Renault. Typickými črtami sú priame štátne investície, priame zásahy na trh ako súčasť národnej hospodárskej politiky a zakladanie štátnych podnikov v strategických oblastiach, ako sú nerastné suroviny a ich distribúcia, energetika, doprava a automobilový priemysel.

Socialistický model aplikovaný v ČSFR

Hospodársky model vychádzajúci z učenia K. Marxa a F. Engelsa sa stal hlavnou črtou v krajinách spadajúcich do sféry vplyvu Sovietskeho zväzu. Typickými črtami, ktoré charakterizujú socialistický ekonomický systém sú spoločenské vlastníctvo a prevádzka

výrobných prostriedkov, ktoré mali najčastejšie formu autonómnych družstiev, ktoré vznikli kolektivitizáciou súkromného vlastníctva alebo priameho verejného vlastníctva, kde sa výroba uskutočňuje priamo na použitie a nie na účely zisku na základe centrálne stanovených výrobných plánov. V dôsledku situácie na medzinárodnej scéne začal tento model postupne koncom 80. rokov upadať v prospech trhovo orientovaného hospodárstva.

Socialistické trhové hospodárstvo aplikované v Číne

Hospodársky model uplatňovaný v Číne je strednou cestou medzi socialistickým učením a trhovo orientovaným kapitalizmom. Počas svojho vývoja prešlo hospodárstvo Číny mnohými reformami, ktoré znamenali prechod od kultúry a politickej agentúry k rozvoju hmotných výrobných zdrojov ako hlavného hnacieho motora hospodárstva. Tento prechod bol spojený s hospodárskym plánovaním v kombinácii s podporou technologického rozvoja. Výsledkom bolo prostredie, v ktorom existujú súkromné a verejné, resp. štátne podniky, ale nie je možné ho označiť za kapitalistické, ale ani socialistické. Komunistická strana Číny označuje tento systém za predbežnú fázu v hospodárskom vývoji a štátne zásahy obhajuje spoločenským prospechom. Niektorí miestni ekonómovia, ako Julan Du a Chenggang Xu považujú aktuálny model za „nestabilný kapitalizmus“ než „trhový socializmus“.

Japonský model

Z hľadiska hospodárskeho vývoja je Japonsko špecifickou krajinou s vlastným systémom. V polovici 19. storočia začali vznikať podniky podporované vládou za účelom zabezpečenia hospodárskeho rastu. Tieto podniky sa označovali pojmom „zaibatsu“ a zakladali ich majetné rodiny, ktoré postupom času vybudovali vlastné kartely. Jeden kartel mohol mať takto vplyv na rôzne hospodárske oblasti, napr. zaibatsu Mitsui pôsobila v bankovníctve, zahraničnom obchode, baníctve, poisťovníctve, textilnom priemysle, cukre, potravinárstve, strojárstve a mnohých ďalších oblastiach. Každý z týchto kartelov mal aj vlastnú banku, ktorá mu umožnila rýchlu mobilizáciu investícií, ak si to vyžadovala situácia. Vrchol ich hospodárskeho rastu bol paradoxne počas 1. svetovej vojny, ale tento trend netrval dlho. Po prehre v 2. svetovej vojne si víťazi vydobyli hospodársku reformu, ktorá zrušila zakladanie kartelov. V 50. rokoch sa začal tvoriť nový hospodársky model kolektívneho kapitalizmu, ale so zachovaním kooperatívnej povahy „zaibatsu“. Podobne ako v európskych hospodárskych modeloch, aj v tomto modeli zohráva kľúčovú rolu štátna byrokracia. Ale na rozdiel od európskych modelov bola zodpovednosť za sociálnu ochranu prenesená na domácnosti a podniky. Typickou črtou bola

väčšia rovnosť medzi subjektmi na trhu, ale smerovaním k liberálnemu modelu tieto črty, napr. zabezpečenie celoživotného pracovného miesta.

Prístupy hospodárskej politiky

Intervencionistický prístup

V literatúre možno nájsť tento prístup aj pod pojмами „ekonomický intervencionizmus“ alebo „štátny intervencionizmus“. Tento prístup spočíva v uplatňovaní priamych zásahov štátu na trh s cieľom predchádzania zlyhaniu trhu a podporovať tak spoločenský blahobyt. Okrem štandardných regulácií zameraných na predchádzanie nekalým praktikám, či poskytovaní verejných služieb, sa môže vláda sústrediť na dosahovanie iných politických, resp. ekonomických cieľov, ktoré súvisia s hospodárskym rastom, zvyšovaním zamestnanosti, miezd, či úprava cien. Predstavitelia voľného trhu, „laissez-faire“ argumentujú, že štátne zásahy sú škodlivé v dôsledku nezamýšľaných dopadov, ktoré pramenia z neschopnosti vlády brať do úvahy všetky aspekty, ktoré môžu svojimi zásahmi ovplyvniť. Medzi príklady štátnych zásahov môžu byť priame príkazy pre výrobcov, napr. produkcia elektrických áut s cieľom znížiť závislosť na ropu.

Príkladom tohto prístupu je politika „Stop&Go“, ktorá môže prepojená s „politickým obchodným cyklom“, ktorý má, zvyčajne pred voľbami, posilniť hospodárstvo. Z dlhodobého hľadiska je ideálny stav, kedy rast hospodárstva má rastúcu krivku. Politika Stop&Go ale môže krátkodobo zvýšiť výkonnosť (GO) a následne dôjde k poklesu na predchádzajúcu úroveň, alebo môže dôjsť k negatívnemu trendu v dôsledku nezamýšľaných dopadov (STOP). Ak sa napríklad zvýši inflácia, vláda zväčša zvyšuje úrokové sadzby, aby ju znížila. Avšak zvýšenie úrokových sadzieb spomaľuje hospodársky rast, nakoľko subjekty sa začnú správať racionálne a budú menej míňať, resp. investovať. Na druhej strane, ak bol nízky hospodársky rast a bola vyššia miera nezamestnanosti, môže GO politika znížiť úrokové sadzby, čím vytvorí priestor pre investície, resp. utrácanie. Štandardne to má dopad aj na zvýšenie miery zamestnanosti, ale takisto môže v ďalšom období viesť k nárastu inflácie. Problémom tohto prístupu je nedostatok aktuálnych informácií a schopnosť predpovedať budúci vývoj. Stačí ak sa zmení externý faktor v inej krajine, ktorý nebol započítaný do predpokladu a výsledkom bude negatívny vývoj. Skvelým príkladom môže byť hospodárska recesia v Spojenom Kráľovstve v 70. rokoch. V roku 1972, kancelár Anthony Barber predstavil „inflačný rozpočet“ s cieľom zvýšiť hospodársky rast a znížiť nezamestnanosť. Ale cenová kríza na trhu s ropou v roku 1973 tento problém zhoršila a koncom roka 1973 bolo hospodárstvo Spojeného Kráľovstva v recesii.

Liberálny prístup (thatcherizmus, reagonomika)

Klasický liberalizmus je politickou ideológiou, ktorá hlása voľný trh a občiansku slobodu bez štátnych zásahov. Predstavitelia tohto smeru vidia úlohu štátu v tvorbe vhodného, legislatívneho prostredia, v ktorom sa môžu jednotlivé subjekty na trhu správať slobodne na základe vlastných rozhodnutí. Štátne zásahy sú prípustné len vo výnimočných prípadoch na zabezpečenie nasledovného:

- zabezpečenie práv jednotlivcov;
- poskytovanie služieb, ktoré nemožno poskytovať v podmienkach voľnom trhu;
- medzinárodnú ochranu v prípade vojnového konfliktu;
- zákony na riešenie civilných sporov, ochranu majetku, zdravia, života a vymáhania zmlúv;
- budovanie a udržiavanie verejných inštitúcií;
- verejné činnosti s cieľom udržania stabilnej meny, budovania infraštruktúry / komunikácií a poštových služieb.

Niektoré z týchto činností ostali vyslovene v kompetencii vlády, ale mnohé z nich sa v dôsledku vývoja liberalizácie presunuli na súkromné subjekty. V prípade členstva v EÚ bolo priam žiadúce, aby sa časť verejných služieb presunula do súkromného sektora, napr. budovanie komunikácií, poskytovanie poštových služieb, či distribúcia strategických surovín (plyn, voda, a pod.) v prípade nových členských štátov (EÚ-10) v ktorých nebol súkromný sektor rozšírený do všetkých oblastí. Najznámejšími predstaviteľmi liberalizmu v 20. storočí boli Margaret Thatcher v Spojenom Kráľovstve a Ronald Reagan v Spojených štátoch. Podľa nich boli pomenované aj reformy v hospodárstve. Lawson (1992) opísal Thatcherizmus ako „zmes voľných trhov, finančnej disciplíny, pevnej kontroly nad verejnými výdavkami, zníženia daní, nacionalizmu, dodržiavania „viktoriánskych hodnôt“, privatizácie a kvapky populizmu“. Thatcherová zdôrazňovala význam monetarizmu prostredníctvom „Ústavy slobody“, ktorej autorom bol Friedrich Hayek. Preto sa jej vláda viac zameriavala na kontrolu inflácie, než kontrolu zamestnanosti. Už sme spomínali, že monetarizmus zdôrazňoval dopady množstva peňazí na hospodárstvo. Infláciu považovali za negatívny jav príliš veľkého množstva peňazí v obehu. Medzi opatrenia, ktoré aplikovali patrilo znižovanie verejných výdavkov a predaj vládnych akcií v spoločnosti British Petroleum Company (BP). Okrem toho sa snažili zvýšiť hospodársky rast prostredníctvom vytvorenia voľného trhu znížením daní, privatizáciou štátneho priemyslu a zvýšením obmedzení obchodu. Teda nie stimulovaním agregátneho

dopytu (Keynesiáni), ale stranou ponuky, ktorá sa rozvíjala v USA počas vlády Ronalda Reagana.

Toto obdobie sa označuje aj ako „Reaganizmus“ a predstavuje súbor hospodársko-politických opatrení na strane ponuky s cieľom zabezpečenia voľného trhu. Kľúčové črty týchto opatrení boli zníženie vládnych výdavkov, zníženie vládnej regulácie spojenej s prísnou kontrolou ponuky peňazí (moneteraisti) s cieľom udržania inflácie pod kontrolou. Okrem toho vláda znížila federálnu daň z príjmu a dane z kapitálových výnosov. Dodnes sú rôzne názory na hospodárske reformy prezidenta Reagana, ale podľa štatistických údajov malo HDP rastúci trend, v priemere o viac ako 3 %. Zároveň poklesla miera nezamestnanosti a inflácia klesla z 13,5 % v roku 1980 na 4,1 % v roku 1988.

Na základe spomenutých prístupov môžeme sformulovať dva základné typy hospodárskej politiky. Prvým je „neutrálna hospodárska politika“, ktorá sa vyznačuje uplatňovaním princípov trhového hospodárstva. To znamená, že štát výrazne nezasahuje do konania jednotlivých subjektov, ale svojou činnosťou dbá o vytvorenie fungujúceho trhového prostredia, s fungujúcimi inštitúciami a spravodlivým legislatívnym prostredím, v ktorom sú zachované vlastnícke práva a ich ochrana, pričom subjekty spolupracujú na základe súťaže – konkurencieschopnosti. Okrem toho uplatňuje monetárnu politiku, v rámci ktorej reguluje množstvo peňazí v obeh. V tomto prípade sa predpokladá, že trh je dostatočne samoregulujúci, zabezpečuje rast HDP a optimálnu mieru zamestnanosti. Typickým príkladom bol „reaganizmus“ a „thatcherizmus“. Druhým typom je „hospodársky intervencionizmus“ alebo inak označovaný ako „regulačná hospodárska politika“, v ktorej štát stále priamo nevstupuje na trh, ale svojím konaním už vplýva na rozhodovanie sa subjektov. Rozhodnutia realizuje s cieľom dosiahnuť optimálny stav v spoločnosti, ale niektoré môžu mať v konečnom dôsledku negatívne dopady. Medzi najčastejšie príklady patrí stanovenie minimálnej mzdy, úrokovej sadzby, pevnej ceny, poskytovanie dotácií, či stanovenie ochranných ciel. Krajným prípadom môže byť znárodnenie podniku či vyvlastnenie. V podmienkach Európskej únie sa vyskytuje aj pojem intervenčný nákup, ktorý je prevažne uplatňovaný v oblasti poľnohospodárskych produktov a slúži na ochranu výrobcov a regulácie cien komodít na trhu.

Ciele hospodárskej politiky

Cieľ predstavuje želaný stav, na dosiahnutie ktorého smerujeme naše úsilie. Tak ako každý subjekt má svoje ciele a priority, na dosiahnutie ktorých prijíma rozhodnutia a používa nástroje, tak aj vláda má sústavu cieľov a priorít, ktoré sa snaží dosiahnuť. Tieto ciele vychádzajú

z vnútorného usporiadania súčastí hospodárskeho systému a vzťahmi medzi nimi. Vzhľadom na rôznorodosť jednotlivých prvkov, je dôležité aby pri určení cieľov boli zastúpené všetky prvky systému a tým sa dosiahla konzistencia cieľov. Ciele majú určité vlastnosti, na základe ktorých ich možno ďalej deliť, medzi základné vlastnosti patria:

- reálnosť, to znamená, že ciele musia byť podložené reálnymi údajmi a mali by byť dosiahnuteľné,
- komplexnosť vyjadruje dôležitosť cieľa v širšej perspektíve, nemožno stanoviť cieľ bez zohľadnenia možných dopadov jeho naplnenia,
- prepojenosť cieľov určuje, že ciele by sa mali vzájomne dopĺňať a neodporovať si,
- stabilita znamená, že po dosiahnutí cieľa by finálny stav mal byť udržateľný,
- konkrétnosť vyjadruje potrebu presného vymedzenia cieľa podľa oblasti aplikácie,
- adaptabilita vyjadruje potrebu pružne reagovať na externé faktory, ktoré môžu ovplyvniť naplnenie cieľa.

Z toho vyplýva nevyhnutnosť určiť priority a hierarchicky tieto ciele usporiadať. Poradie v hierarchii sa môže meniť v závislosti od aktuálnych potrieb. Ich určenie a dosahovanie musí vychádzať zo spoločensky uznávaných hodnôt, na základe zvyklostí a životných zásad. Dosahovanie cieľov musí prebiehať na základe racionálne zhodnotenej situácie a výbere efektívneho, úsporného spôsobu.

Hospodárske ciele možno rozdeliť na dve základné skupiny, a to: ciele, ktoré môžu byť dosiahnuté trhovým mechanizmom bez priamej intervencie zo strany štátu, teda činnosťou hospodárskych subjektov, pričom štát dbá len o dodržiavanie základného rámca. Druhú skupinu tvoria ciele, ktoré možno dosiahnuť len za účasti štátu, a to v prípade, že dochádza k nedokonalostiam na trhu a zásahy štátu sú žiadúce. Ciele možno deliť nasledovne:

Tab. 1 Delenie cieľov hospodárskej politiky podľa ich charakteru

Význam	Hierarchia	Čas	Charakter
- hlavné	- základné	- krátkodobé (1	- makroekonomické
- vedľajšie	- strategické	rok)	- mezoekonomické
- čiastkové	- taktické	- strednodobé (1-	- mikroekonomické
	- operatívne	5 rokov)	
		- dlhodobé (10-	
		20 rokov)	

		- hyperdlhodobé (pre budúce generácie; napr. letisko, diaľnica)	
--	--	---	--

Hospodárska politika sa štandardne snaží o naplnenie štyroch základných cieľov, ktorými sú:

- Hospodársky rast, ktorý možno kvantitatívne určiť prostredníctvom vývoja HDP v krajine. Je to základný cieľ, ktorého naplnenie vplyva na životnú úroveň v krajine a to prostredníctvom tvorby a udržiavania pracovných miest a ochotou podnikateľov investovať.
- Stabilná miera zamestnanosti priamo súvisí s rastúcim hospodárskym rastom.
- Zabezpečenie cenovej stability, ktorej cieľom je predchádzať tzv. cenovým šokom na trhu, ktoré môžu negatívne vplyvať na mieru inflácie, trh práce a s tým súvisiace výdavky štátneho rozpočtu.
- Vyrovnaná platobná bilancia, ktorá je výsledkom dobre nastavenej hospodárskej politiky, obchodných vzťahov a tým aj stability meny.

Nástroje hospodárskej politiky

Hospodárska politika využíva celú paletu nástrojov. Podobne ako sústavu cieľov, aj sústavu nástrojov možno deliť do skupín, hierarchických štruktúr, či nositeľov. Dve základné skupiny nástrojov, ktoré poznáme sú kvalitatívne a kvantitatívne nástroje.

Kvalitatívne nástroje súvisia s tvorbou jednotlivých prvkov systému a definovania väzieb medzi nimi. Tieto prvky ďalej v rôznej miere vplyvajú na subjekty prostredníctvom účasti na koordinácii hospodársko-politických opatrení, a tým môžu ovplyvniť správanie subjektov. Subjekty následne môžu byť motivované k investovaniu alebo sporeniu, čo má následne vplyv na výrobu a trh práce. Tieto nástroje spadajú do skupiny normatívnej ekonómie, teda ciele a rozsah pôsobenia nie je kvantifikovateľný a preto sa možné dopady odhadujú ťažšie.

O kvantitatívnych nástrojoch hovoríme ako o bežných nástrojoch hospodárskej politiky a spadajú do pozitívnej ekonómie, teda je možné ich kvantifikovať a teda odhadnúť rozsah a dopad zmien vyjadrený konkrétnou hodnotou. Tieto priamo vplyvajú na správanie

hospodárskych subjektov. Tak ako ciele, aj nástroje môžeme začleniť do hierarchických štruktúr a to nasledovne:

Tab. 2 Delenie nástrojov hospodárskej politiky podľa ich charakteru

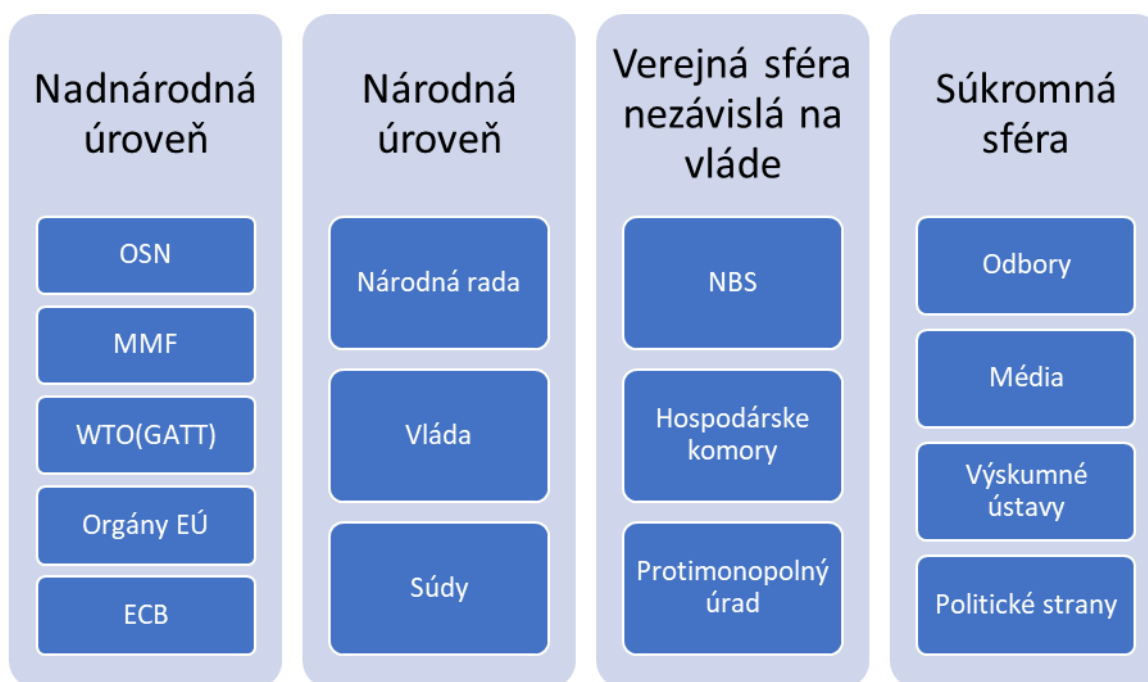
Podľa oblasti vplyvu	Podľa úrovne pôsobenia	Podľa časového hľadiska	Podľa charakteru	Podľa aplikácie
Globálne (platia pre všetkých) Selektívne (pre vybranú skupinu – región, odvetvie,...)	Makroekonomické Mezoeconomické Mikroekonomické	Krátkodobé (menia sa flexibilne podľa potreby) Dlhodobé (sledujú konkrétny strategický zámer)	Administratívno- právne Legislatívne Hospodárske	Priame Nepriame Regulačné Základné Doplnkové

Základnými nástrojmi, ktoré štáty využívajú sú:

- nástroje monetárnej (peňažnej) politiky,
- nástroje fiškálnej (rozpočtovej) politiky,
- nástroje dôchodkovej (príjmovej) politiky,
- nástroje sociálnej politiky,
- nástroje zahraničnoobchodnej politiky.

Nositelia hospodárskej politiky

Nositel'ov hospodárskej politiky delíme na dve základné skupiny. Prvú skupinu tvoria nositelia hospodárskopolitického rozhodovania, teda subjekty, ktoré majú kompetencie vytvárať, navrhovať, prijímať, vykonávať a presadzovať. Druhú skupinu tvoria nositelia hospodárskopolitického vplyvu, ktorí môžu vplývať na rozhodovanie nositel'ov prvej skupiny.

Obr. 1 Nositelia hospodárskej politiky podľa úrovne pôsobenia

Nositelia na nadnárodnej úrovni sú jednotlivé *medzinárodné organizácie*, s ktorými má krajina uzavreté rôzne bilaterálne a multilaterálne zmluvy. Krajiny majú na základe týchto zmlúv garantované isté práva vyplývajúce z členstva v týchto organizáciách, ale na druhej strane sa zaviazali plniť povinnosti. Medzinárodné organizácie vydávajú rôzne nariadenia, regulácia, či odporúčania, ktorými sa členské štáty musia riadiť. Tieto môžu ovplyvňovať celý hospodársky priestor krajiny alebo len jeho časť. Porušenie týchto nariadení môže znamenať uvalenie sankcií na krajiny a tieto môžu mať negatívne dopady na hospodárstvo ako celok. Napríklad, v prípade Slovenska sme povinní dodržiavať nariadenia vyplývajúce z členstva v EÚ a to najmä v oblasti politiky súdržnosti či Spoločnej poľnohospodárskej politiky.

Na národnej úrovni sú hlavnými nositeľmi *Národná rada SR (NR SR)*, *Vláda SR* a *súdy*. Národná rada SR je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom Slovenskej republiky. Členovia sú priamo volení občanmi SR vo všeobecných, rovných a priamych voľbách tajným hlasovaním a ich počet je 150. Cieľom NR SR je dodržiavanie demokratických princípov a dozor nad hospodárskopolitickými opatreniami.

Vláda Slovenskej republiky je vrcholným orgánom výkonnej moci. Skladá sa z predsedu, podpredsedov a ministrov. Vláu vymenúva prezident Slovenskej republiky na návrh predsedu vlády. Za výkon svojej funkcie vláda zodpovedá Národnej rade Slovenskej republiky.

Úlohou vlády je rozhodovanie o návrhoch zákonov, nariadeniach, programe a ostatných dôležitých opatreniach na zabezpečenie hospodárskej a sociálnej politiky štátu. Okrem iného vláda rokuje o návrhu štátneho rozpočtu a záverečného účtu, o medzinárodných zmluvách SR, o zásadných otázkach vnútornej a zahraničnej politiky, o podaní návrhu zákona NR SR.

Súdnu moc v Slovenskej republike vykonávajú všeobecné sudy a *Ústavný súd Slovenskej republiky* a *Najvyšší správny súd*. Všeobecné sudy konajú a rozhodujú v občianskoprávných, obchodnoprávných a trestnoprávných veciach. Konajú a rozhodujú aj o žalobách alebo o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam, zásahom, iným opatreniam alebo nečinnosti v oblasti verejnej správy, rozhodujú o zákonnosti rozhodnutí a postupu orgánov verejnej moci a o ochrane pred nezákonným zásahom alebo opatrením orgánu verejnej moci, vo volebných veciach, vo veciach referenda a vo veciach politických strán a hnutí. Rozhodujú tiež v ďalších veciach ustanovených zákonom, právne záväzným aktom Európskych spoločenstiev a Európskej únie alebo medzinárodnou zmluvou, ktorou je Slovenská republika viazaná. Ústredným orgánom štátnej správy (všeobecných) súdov je Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky.

Národná banka Slovenska je centrálnou bankou Slovenskej republiky a od 1. januára 2009 je aj súčasťou Eurosystemu. Jej úlohou je dohľad nad finančným trhom. V spolupráci s Európskou centrálnou bankou a ostatnými centrálnymi bankami členských krajín eurozóny dozerá na dodržiavanie cenovej stability v eurozóne. V rámci Eurosystemu je úlohou Národnej banky Slovenska prispievať k zabezpečeniu:

- menovej politiky,
- devízových operácií a devízových rezerv,
- vydávania eurových bankoviek a mincí,
- platobného styku,
- zberu a zostavovania štatistík,
- medzinárodnej spolupráce,
- vzájomnej spolupráce a podpore centrálnych bánk a
- finančnej stability v eurozóne.

Z hospodárskych komôr sú najznámejšie *Slovenská poľnohospodárska a potravinárska komora* (SPPK) a *Slovenská obchodná a priemyselná komora* (SOPK). Poslaním SPPK je uplatňovanie oprávnených spoločných záujmov svojich členov pri tvorbe hospodárskej a sociálnej politiky, účasť na jej uskutočňovaní a podpora a ochrana podnikania svojich členov v záujme rozvoja

a zveľaďovania poľnohospodárstva a potravinárstva v Slovenskej republike. Členmi komory sú fyzické (FO) a právnické osoby (PO) podnikajúce v poľnohospodárskej a potravinárskej oblasti. Patria sem aj ostatné subjekty poskytujúce služby pre príbuzné podnikateľské oblasti. Činnosť SOPK je v podstate rovnaká ako pri SPPK, ale jej členmi sú FO a PO podnikajúce v hospodárskych odvetviach vo výrobe, obchode, bankovníctve, poisťovníctve, sektore služieb a pod.

Protimonopolný úrad Slovenskej republiky je nezávislý ústredný orgán štátnej správy Slovenskej republiky pre ochranu hospodárskej súťaže a koordináciu štátnej pomoci. Úrad zasahuje v prípadoch kartelov, zneužívania dominantného postavenia, vertikálnych dohôd, kontroluje koncentrácie, ktoré spĺňajú notifikačné kritériá a posudzuje konanie orgánov štátnej správy a samosprávy v prípade, že sa dopustia obmedzenia súťaže a taktiež zabezpečuje ochranu hospodárskej súťaže v oblasti štátnej pomoci. Protimonopolný úrad SR aplikuje okrem slovenského aj európske súťažné právo. V rámci Európskej siete pre hospodársku súťaž (ECN) plní úlohy, ktoré vyplývajú SR z členstva v Európskej únii.

Odbory

Prví členovia odborových hnutí sa usilovali o hospodársku reguláciu a politickú slobodu. Ich snahy sa dostávali do konfliktov tak s predstaviteľmi liberalizmu (podnikateľské subjekty) a vládou (autority). Z tohto dôvodu ich obidve strany považovali za nepriateľov voľného obchodu. Postupne si vybudovali v spoločnosti svoje postavenie ako dodávateľa pracovnej sily. Tým, že sledovali záujem pracujúcej triedy sa z nich stala významná inštitúcia, ktorá vyjednávala kompromis medzi zástancami kapitálu (podnikateľmi) a poskytovateľov práce (zamestnancami). Odbory predstavujú príklad stabilizácie kapitalistického hospodárstva prostredníctvom demokratickej politiky a budovania inštitúcií.

Svetové vojny výrazne napomohli integrácii odborov v kapitalizme, keď pomohli pri hospodárskej mobilizácii a riadení vojnového hospodárstva. Okrem toho, vlády potrebovali niekoho, kto vojakom po návrate z vojny sľúbi zamestnanie a spravodlivé zaobchádzanie. Avšak v niektorých, prevažne porazených krajinách boli tieto organizácie vytlačené autoritárskymi režimami. Úspešne sa etabolovali v Spojených štátoch, Spojenom kráľovstve, či severských krajinách. Svoj rozmach zažili v druhej polovici 20. storočia, kedy prebytok pracovnej sily zaskočil aj odborové organizácie. Vlády, ktoré sa snažili o dosiahnutie zamestnanosti si zrazu nedokázali poradiť sami pri distribúcii pracovnej sily a záviseli na spolupráci s odbormi. V 80. rokoch došlo k poklesu jeho významnosti, najmä v krajinách

západnej Európy. V spojených štátoch dochádza k v dôsledku technologického rozvoja a priemyselnej reštrukturalizácii k problémom so zamestnanosťou sprevádzaných s infláciou. Odbory postupne strácali svoje postavenie partnera, ktorý dokázal zabezpečiť pracovníkom zamestnanie a tým aj príjem. Rozpad komunizmu na konci osemdesiatych rokov minulého storočia tiež odstránil systémový odpor voči kapitalizmu, vďaka ktorému boli západné vlády po dvoch svetových vojnách ochotné urobiť ústupky odborom.

Metódy a princípy hodnotenia HP

Metóda predstavuje postup alebo proces na dosiahnutie cieľa, ktorým môže byť systematický postup, technika alebo spôsob skúmania, ktoré jedinec používa alebo je vhodné použiť pre konkrétnu disciplínu alebo umenie. Okrem toho metóda predstavuje systematický plán dodržiavaný pri predkladaní materiálu na posúdenie, resp. dosiahnutie cieľa.

Z teoretického pohľadu existujú dva typy metód, a to deduktívne a induktívne. Obidva typy sú formou logiky s cieľom zistiť stav hodnotenej veci. Dedukcia predstavuje spôsob uvažovania v smere od všeobecného po konkrétne. Vytvára nové závery na základe všeobecne známych skutočností, ktoré sa pokladajú za pravdivé pokiaľ ich analýzou dát nevyvrátíme. Dedukcia má štyri základné fázy, ktorými sú: 1. stanovenie problému, 2. formulácia predpokladov na základe ktorých jedinec hodnotí existujúci stav, 3. formulácia hypotéz a 4. overovanie hypotéz na základe ktorých sa potom sformulujú závery. Napríklad si ako problém môžeme stanoviť vysokú mieru nezamestnanosti. Následne sformulujeme predpoklady, ktoré ju spôsobujú, napr. nedostatočná / privysoká vzdelanostná úroveň, v dôsledku ktorej dochádza k nerovnostiam na trhu práce. Okrem toho je potrebné zohľadniť aj ďalšie aspekty, ktoré vplyvajú na zamestnanosť. Následne sformulujeme hypotézy, napr. vysoká miera existuje v dôsledku nedostatočnej vzdelanostnej úrovne v kombinácii s nepriaznivou platobnou bilanciou krajiny. V poslednom bode sa aplikujú matematicko-štatistické metódy, ktoré odhalia, resp. zamietnu vzťah medzi predpokladmi a sformulujú sa závery, ktoré môže štát použiť pri koncipovaní podoby hospodárskej politiky a stanovení jej priorít. Táto metóda má mnoho výhod, pretože je postavená na reálnych základoch a vzťahoch medzi jednotlivými zložkami systému. Zároveň je jednoduchá, pretože abstrakciou delíme komplexný problém na niekoľko menších častí, ktoré analyzujeme. Použitie matematicko-štatistických metód je dodáva exaktnosť v porovnaní s inými metódami a zároveň jej predáva istú univerzálnosť, teda je možné ju požiť na analyzovanie akéhokoľvek problému. Avšak niektorí kritici poukazujú na nereálnosť predpokladov, pretože sa tvoria na základe individuálneho vnímania hodnotiteľa. Pokiaľ je zber údajov nekontrolovaný môže dôjsť k ich skresleniu čo sa následne odrazí aj na výsledkoch.

V neposlednom rade sú najviac kritizované analytické postupy, pretože niektoré hypotézy predpokladajú nemennosť ekonomických podmienok, ktoré sa neustále, ako situácia na trhoch, menia.

Na druhej strane, indukcia predstavuje opačný postup, t. z. od častí smerom k celku. Najskôr sa robí zber údajov na najnižšej úrovni a potom sa vyvodí závery. Túto metódu používali prevažne ekonómovia nemeckej historickej školy. Jej predstavitelia tvrdia, že ekonóm musí byť aj historikom, ktorý zozbiera údaje, zovšeobecní ich dopad a následne aplikuje zistenia na nasledujúce udalosti. Podobne ako pri dedukcii, aj táto metóda pozostáva zo štyroch základných krokov: 1. jasné stanovenie konkrétneho problému, 2. zber údajov a ich následné spracovanie vhodnými štatistickými metódami, 3. použitie údajov k pozorovaniu konkrétnych faktov týkajúcich sa problému a 4. krokom je vyvodiť všeobecné závery na základe pozorovaní.

Príkladom použitia indukcie v ekonomike je pozorovanie znižujúcich sa výnosov. Keď farmár zistil, že rast množstva práce a kapitálu, ktorý investuje do pôdy každý rok, prináša stále nižšie výnosy, ekonóm pozoroval tento jav aj v prípade iných fariem. Následne dospel k všeobecným záverom, ktoré sú známe ako zákon klesajúcich výnosov.

V prípade hospodárskej politiky sem možno zaradiť napr. metódy národných účtov, modelovanie rastu, metódy na regulovania trhu práce, modelovanie rôznych opatrení, ako napr. model exportnej politiky, tvorba prognóz, či model transformácie z centrálne plánovaného hospodárstva na trhové.

Národné účty (ang. National account system – NAS) sú definované ako meradlo makroekonomických kategórií výroby a nákupu v štáte. Tieto systémy predstavujú účtovné metódy na zmeranie ekonomickej aktivity krajiny na základe dohodnutého rámca a súboru účtovných pravidiel. Národné účty sú konkrétne určené na prezentáciu konkrétnych ekonomických údajov takým spôsobom, aby sa uľahčila analýza a dokonca aj tvorba politiky. Tieto účty sa vyznačujú úplnosťou a konzistentnosťou, ktorá sa vyžaduje aj v podvojnom účtovníctve. To znamená, že pre každý kredit na účte musí existovať rovnaký a opačný debet účtu a naopak. Základ tohto systému tvorí jednoduchá účtovná rovnica: majetok – pasíva = vlastné imanie. Systémy národného účtovníctva merajú produkciu, výdavky a príjmy všetkých ekonomických subjektov v národnom hospodárstve od domácností cez podniky až po vládu štátu. Produkčné kategórie národných účtov sú zvyčajne definované ako produkcia v menových jednotkách podľa rôznych priemyselných kategórií plus dovozy. Produkcia je zvyčajne približne rovnaká ako príjmy priemyslu. Kategórie nákupov alebo výdavkov na druhej strane

spravidla zahŕňujú vládu, investície, spotrebu a vývoz alebo ich niektoré podskupiny. Systémy národných účtov tiež zahŕňujú meranie zmien v aktívach, pasívach a čistom majetku.

Princípy predstavujú všeobecne uznávané postupy o fungovaní prírodných javov alebo mechanických procesov. V prípade hospodárskej politiky existuje mnoho princípov, napr. Walter Eucken, predstaviteľ ordoliberalizmu sformuloval 11 princípov, ktoré rozdelil na konštitutívne a regulačné. Medzi konštitučné zaradil:

- fungujúci cenový systém,
- Prvenstvo v peňažnom poriadku
- Otvorené trhy
- Súkromné vlastníctvo
- Sloboda uzatvárať zmluvy
- Zodpovednosť
- Kontinuita hospodárskej politiky

Regulačné princípy stanovil nasledovne:

- protimonopolná politika
- príjmová politika
- korekcia externalít
- odstránenie nedostatkov na trhu práce

Vo všeobecnosti ekonómia zhrnuli princípy na tri nasledovné typy:

1. systémový princíp,
2. regulačný princíp
3. právny princíp

Systémový princíp predstavuje vnútorné usporiadanie a vzťahy medzi jednotlivými zložkami systému hospodárskej politiky. Okrem hierarchického usporiadania sú v tomto systéme definované aj opatrenia, ktoré upravujú vzťahy medzi jednotlivými zložkami. Tvorba tohto systému nepredstavuje jednorazovú záležitosť, ale je nevyhnutné, aby sa adaptoval na vonkajšie zmeny. Je nevyhnutné, aby boli zmeny výsledkom konsenzu medzi zúčastnenými stranami. Tento systém možno charakterizovať nasledovne ako:

- komplex vzájomne pôsobiacich komponentov,
- usporiadanú množinu prvkov vo vzájomných väzbách a vzťahoch a

- systém skladajúci sa z podsystemov rôzneho postavenia a posledným členením je element, ktorý sa už nedá ďalej rozčleniť.

Hlavnou vlastnosťou systému je usporiadanie jednotlivých prvkov, pričom ich správanie vyjadruje reakciu na vonkajšie podnety. Objektom systému je prvok, napr. podnik, zamestnávateľ, zamestnanec, ktorý je riadený, podlieha nariadeniam subjektu, t. j. riadiaceho orgánu, napr. ministerstvo, krajský úrad a pod. Medzi nimi sú definované vzťahy, ktoré určujú ich poradie v štruktúre hospodárstva a nadriadenosť, resp. podriadenosť. Medzi subjektmi, resp. objektmi na horizontálnej úrovni môže byť aj rovnoprávny vzťah. V systémovom princípe možno definovať nasledovné druhy vzťahov:

- Unilaterálne, teda jednostranná komunikácia bez spätnej väzby.
- Bilaterálne, teda medzi dvoma prvkami. Tieto môžu predstavovať komunikáciu pri ktorej dochádza k spätnej väzbe a následne dohode.
- Multilaterálne predstavujú vzťahy medzi viacerými prvkami.
- Interdependentné vzťahy sú najčastejšou skupinou a vyjadrujú vzájomnú závislosť medzi prvkami.
- Korelačné nepredstavujú konkrétny vzťah, ale istú súvislosť medzi prvkami vyplývajúcu z väzieb medzi jednotlivými prvkami.

Hospodársky systém predstavuje zložitý a dynamicky sa rozvíjajúci systém s presne vymedzenou hierarchickou štruktúrou prvkov, pre ktorý je typické že jeho črty nemusia byť v súlade s preferenciami všetkých prvkov, prevažne objektov. Hospodársky systém môže byť stabilný, teda nemenný, resp. schopný vrátiť sa do pôvodného stavu, alebo to môže byť systém adaptabilný, ktorý reaguje na zmeny vo vonkajšom prostredí a mení sa podľa potrieb. Kľúčovou vlastnosťou je, aby bol systém spoľahlivý, schopný plniť svoje funkcie bez negatívnych dopadov na existenciu a činnosť objektov.

Regulačný princíp vyjadruje stupeň intenzity zásahov subjektov hospodárskej politiky na trh. Stupeň zásahov možno kvantifikovať prostredníctvom socio-ekonomických indikátorov. Tieto zásahy by mali reflektovať potreby hospodárskeho prostredia a uskutočňujú sa prostredníctvom nástrojov hospodárskej politiky priamo alebo nepriamo. Tento systém umožňuje subjektom aplikovať rôzne štrukturálne zmeny v hospodárskom prostredí.

Právny princíp vychádza z potreby tvorby optimálneho hospodárskeho prostredia, ktoré tvorí prostredníctvom tvorby a úpravy právnych vzťahov medzi prvkami systému. Úlohou štátu je

zlepšovať úroveň právneho zabezpečenia v súlade s globálnymi trendmi, čím ovplyvňuje aj zahranično-obchodnú politiku. Najčastejšie sa jedná o úpravu občianskych a obchodných vzťahov a ochranu vlastníckeho práva vrátane patentov. S rastúcim významom štátu sa objavuje aj legislatíva v oblasti cenotvorby, monetárnej politiky či protimonopolné zákony. Cieľom je zabezpečiť riadne fungovanie trhu pre spoločnosť ako celok.

Charakteristickou črtou subjektov je byrokracia, ktorá predstavuje hierarchickú štruktúru systému. Byrokráciu možno chápať ako koncept politologický, sociologický a bežný. Politologický koncept predstavuje štruktúru nositeľov hospodárskej politiky od vlády, cez ministerstvá až po obecné úrady. Sociologický koncept je snaha o efektívne využívanie zdrojov prostredníctvom organizovania aktivít v spoločnosti, na základe systému pravidiel a noriem. Bežný koncept predstavuje laické vnímanie výkonu štátnej a verejnej správy obyvateľstvom, ktorý ju vnímajú ako prostriedok na „šikanovanie“ ľudu v dôsledku zdĺhavých procedúr, ktoré sa ľudovo označujú ako „papierovačky“.

Pre riadne fungujúcu byrokráciu je nevyhnutné, aby jednotlivé zložky systému mali jasne stanovené úlohy a kompetencie vyplývajúce z ich postavenia v štruktúre, procesné postupy, ktoré je potrebné dodržať pri výkone moci a kontrolný mechanizmus plnenia, ktorý spočíva v písomnom dokladovaní výkonov v podobe zmlúv či zverejnení nariadení. Pokiaľ by neboli dodržané všetky náležitosti, mohlo by dôjsť k neefektívnemu využívaniu zdrojov, zneužívaniu verejného postavenia či iným negatívnym javom v trhovom prostredí. Výhodou je efektívnejšie riešenie komplexných problémov, ktoré možno rozdeliť na parciálne problémy a ciele, ktoré je potrebné naplniť. Nevýhodou je, že pokiaľ nedochádza k synchronizácii aktivít v rámci systému, odstránenie týchto komplexných problémov zlyháva, čo sa negatívne prejaví na hospodárskej výkonnosti a kvalite života obyvateľov, nakoľko sa rozhodnutia týkajú využívania spoločného majetku, za ktoré jednotliví členovia byrokratického aparátu nenesú osobnú zodpovednosť. Z tohto dôvodu majú médiá dôležité postavenie pri vykonávaní verejného dozoru nad nakladaním s verejným majetkom.

Kritéria hodnotenia hospodárskej politiky

Kritérium predstavuje normu alebo charakteristickú črtu, na základe ktorej subjekty prijímajú rozhodnutia. Kritéria majú kvalitatívne alebo kvantitatívne vlastnosti, na základe ktorých posudzujeme ich splnenie, resp. nesplnenie. Kvalitatívna stránka predstavuje tak slovné hodnotenie, napr. miera zamestnanosti sa zlepšuje ako aj splnenie podmienok, ktorým nie je

možné priradiť kvantitatívnu hodnotu. Skvelým príkladom sú Kodanské kritéria, ktoré určujú oprávnenosť vstupu do EÚ. Každá krajina musí splniť nasledovné podmienky:

Vstupné kritéria sú zakotvené v článku 49 Maastrichtskej zmluvy, ktorý stanovuje geografické kritéria a všeobecné politické kritéria. Tieto podliehajú rozsiahlej diskusii z pohľadu toho, čo sa považuje za Európu, či je to územie, alebo kultúrne hodnoty. Cyprus je ostrov, ktorý spadá geograficky do Ázie, ale má historické, kultúrne a politické väzby k Európe. Na druhej strane, Turecko pristúpilo k jednaniam na základe toho že časť jeho územia je na európskom kontinente, ale otázna je kultúrna a historická odlišnosť. Špecifickým prípadom bola Francúzska Guayana, ktorá sa nachádza mimo kontinent, ale právne je súčasťou Francúzska.

Politické, ekonomické a právne kritéria sú stanovené v Deklarácii Európskej Rady v Kodani z roku 1993. Politické kritéria súvisia s dodržiavaním demokratických princípov, vykonávaním rozhodnutí na základe platných zákonov a dodržiavaním základných ľudských práv, najmä menších. Práve ten posledný bod je problematický v prípade Turecka. Ekonomické kritéria súvisia s riadne fungujúcim trhom a schopnosťou podnikov obstať v rozšírenom konkurenčnom prostredí. Špecifickou podmienkou je, že pokiaľ si EÚ nebude istá svojou „absorpčnou kapacitou“, kandidátska krajina sa nemôže stať členom.

Kvantitatívne kritéria predstavujú hodnotové vyjadrenie kvalitatívnych kritérií a hodnotenie je jednoduchšie, pretože pokiaľ sa nedosiahne konkrétna stanovená hodnota, nie je možné ich považovať za naplnené. Príkladom môžu byť maastrichtské kritéria vstupu do eurozóny, ktoré sú nasledovné:

1. Deficit verejných financií za posledný rok pred hodnotením, nesmie presiahnuť 3 % HDP + celkový verejný dlh nesmie presiahnuť 60 % HDP, alebo musí klesať.
2. Priemerná inflácia za posledných 12 mesiacov (meraná podľa HICP), nesmie presiahnuť priemer troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 1,5 % bodu.
3. Priemer trhových úrokových sadzieb dlhodobých vládnych alebo obdobných dlhopisov nesmie presiahnuť priemer troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 2 % body.
4. Národná mena musí byť dva roky pred hodnotením zapojená do mechanizmu výmenných kurzov (ERM II), počas čoho nesmie štát menu jednostranne devalvovať, mena nesmie vybočiť z dohodnutého fluktuačného pásma, musí sa

pohybovať blízko centrálnej parity a pri vývoji kurzu sa nesmú vyskytnúť vážne napätia.

Na hodnotenie hospodárskej politiky sa používa „magický štvoruholník“, ktorý predstavil britský ekonóm Nicholas Kaldor v roku 1960. Hlavná myšlienka spočívala v predstavení vyrovnaného stavu prostredníctvom jednoduchého geometrického tvaru, ktorý vyjadruje dosahovanie štyroch základných cieľov:

- ekonomický rast,
- miera zamestnanosti,
- zahraničná obchodná bilancia a
- stabilita cien.

Veľkosť tvaru je priamo úmerná k ekonomickému zdraviu v danej krajine. Neexistuje žiaden ideálny stav, ktorý by sa krajiny snažili dosiahnuť, nakoľko nie je reálne dosiahnuť všetky ciele. Štvoruholník skôr poukazuje na to, ktoré priority si krajiny zvolili pri napĺňaní svojich cieľov, ale vo všeobecnosti sa usilujú najmä o aktívnu platobnú bilanciu.

3. Ekonomický systém krajiny

Verejní a súkromní aktéri hospodárskej politiky smerujú svoje aktivity a úsilie k optimálnemu využívaniu zdrojov. Podnikatelia sa snažia dosahovať zisky prostredníctvom nižších nákladov k hodnote výstupného produktu či substitúciou niektorých výrobných faktorov. Ale ani táto jednoduchá rovnica nedokáže zabezpečiť podnikateľovi požadovaný stav. Na to, aby bol úspešný musí poznať požiadavky spotrebiteľov, musí identifikovať potenciálne trhy, či už domáce alebo zahraničné a musí vybrať správne miesto pre svoju výrobu alebo výkon služby.

Podobne aj vlády pri zavádzaní svojich opatrení musia poznať aktuálnu situáciu v krajine na to aby efektívne uplatňovali svoje nástroje a svoje aktivity smerovali v prospech hospodárstva, tak na strane ponuky ako aj dopytu. Skôr ako vláda začne definovať ciele, kritéria, tvoriť stratégie, nástroje a spôsob ich uplatnenia musí zistiť prostredníctvom kvantitatívnych ukazovateľov stav v národnom hospodárstve a faktory, ktoré ho ovplyvňujú.

Hospodársky rast sa meria prostredníctvom vývoja HDP, ktorý predstavuje kombinovanú hodnotu všetkých tovarov a služieb vyrobených v krajine za rok. K jeho vývoju prispieva mnoho faktorov a ani jeden nedokáže dosiahnuť ideálnu mieru rastu. Výsledkom sú recesie, ktoré patria k životnému cyklu hospodárstva a môžu byť výsledkom exogénnych, globálnych faktorov, a to tak politických ako aj finančných. Diskusie o spôsobe, ako dosiahnuť ideálny hospodársky rast, sa vedú neustále na globálnej úrovni medzi politikmi a ekonómami. V trhovom hospodárstve je rast výsledkom spotrebiteľských výdavkov a podnikateľských investícií v jednotlivých odvetviach hospodárstva. Ak spotrebiteľia nakupujú nábytok, tak potom drevospracujúce odvetvia a výrobcovia zažívajú ekonomický rast, spolu s nimi aj dopravcovia či obchodníci. Teda platí, kde je dopyt tam je ponuka. Podobne aj podniky zvyšujú ekonomický rast tým, že vytvárajú nové pracovné miesta, zvyšujú mzdy alebo investujú do svojich podnikov. Dôležitým faktorom, ktorý umožňuje spotrebu a investície je fungujúci bankový sektor, ktorý poskytuje kapitál pre všetky objekty na trhu. Okrem ekonomických ukazovateľov je potrebné sledovať aj sociálne ukazovatele, ktoré môžu poskytnúť obraz o tom, ako sa bude vyvíjať trend v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva. Informácie o vzdelanostnej úrovni poskytujú obraz o kvalite dostupných ľudských zdrojov, a tým jej využiteľnosti v jednotlivých sektoroch. Naopak miera zamestnanosti poukazuje na hlavné (ťažné) a doplnkové odvetvia, čo napomáha pri tvorbe stratégií rozvoja. Miera nezamestnanosti podľa odvetví nám poskytuje obraz o možných štrukturálnych zmenách, pretože ju môže ovplyvňovať buď neudržateľnosť odvetvia, ale tiež to môže znamenať modernizáciu, ktorá znižuje potrebu ľudských zdrojov na kvantitatívnej úrovni, ale na druhej strane predstavuje

potrebu ľudí na kvalitatívnej úrovni. Hospodárstvo predstavuje rovnovážny stav medzi vládnymi opatreniami na jednej strane a činnosťou podnikateľov a zamestnancov na druhej strane.

Sektorová štruktúra

Ľudské činnosti, ktoré vytvárajú príjem, sú známe ako ekonomické činnosti. Ekonomické činnosti možno definovať v sektorovej, odvetvovej a územnej štruktúre. Odvetvia sú vo všeobecnosti rozdelené do základných, sekundárnych a terciárnych činností. Vyššie služby v rámci terciárnych činností sú opäť rozdelené na kvartérne a kvinárne činnosti.

Aby sme pochopili faktory, ktoré určujú smerovanie hospodárstva, je potrebné pochopiť rozdiely medzi rôznymi sektormi hospodárstva.

Aktivity v primárnom sektore sú priamo závislé od prírodných podmienok krajiny. Odvetvia v tomto sektore sú zamerané na využívanie zemských zdrojov, ako je pôda, voda, vegetácia, stavebné materiály (drevo) a nerasty. Okrem toho zahŕňa aj poľovníctvo a zber plodov, pastiersku činnosť, rybolov, lesníctvo, poľnohospodárstvo, baníctvo a ťažba. Aktivity v rámci sekundárneho sektora pridávajú hodnotu prírodným zdrojom, získaných v odvetviach primárneho sektora, premenou surovín na hodnotné produkty. V tomto sektore sa teda jedná o výrobu, spracovanie a výstavbu. Aktivity terciárneho sektora zahŕňajú tak výrobu ako aj výmenu. Výroba spočíva v „poskytovaní“ služieb, ktoré sú „spotrebované“. Výmena zahŕňa obchodné, dopravné a komunikačné zariadenia, ktoré sa používajú na prekonávanie vzdialenosti. Zamestnanci v tomto sektore sa často označujú aj pojmom biele goliere. V tomto sektore je typický aj outsourcing, ktorý je v porovnaní s odvetvami sekundárneho sektora jednoduchší a najmä lacnejší. Outsourcing predstavuje v obchodnej praxi najatie externých pracovníkov mimo spoločnosť s cieľom poskytovania služieb alebo výroby tovarov, ktoré predtým vykonávali interní zamestnanci. Aktivity v kvartérnom sektore sú špecializované činnosti terciárneho sektora v „sektore znalostí“, ktorý si vyžaduje samostatnú klasifikáciu. V dôsledku nárastu dopytu a spotreby informačných služieb od správcov podielových fondov až po daňových poradcov, vývojárov softvéru a štatistikov. Do tejto kategórie služieb patrí personál pracujúci v administratívnych budovách, vzdelávacích zariadeniach, nemocniciach a ordináciách, divadlách, účtovných a maklérskech firmách. Tieto činnosti nie sú viazané na prírodné zdroje a môžu byť takisto predmetom outsourcingu. Niektorí ekonómovia rozčlenili aktivity tretieho a štvrtého sektora a zadefinovali piaty sektor. Aktivity v rámci tohto sektora sú zamerané na tvorbu, úpravu či interpretáciu nových alebo existujúcich myšlienok, údajov či

hodnotenie požívania nových technológií. Predstavitel'ov tohto sektora zadefinovali ako „zlaté goliere“ a jedná sa o vyššie postavených obchodných manažérov, vládnych úradníkov, výskumníkov, finančných a právnych poradcov atď. Ich význam v štruktúre vyspelých ekonomík ďaleko prevyšuje ich počet.

Odvetvová štruktúra zahŕňa výrobné aj nevýrobné odvetvia podľa charakteru konečných výsledkov činností jednotlivých organizácií a podnikov. Medzi výrobné odvetvia patria:

- poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov,
- ťažba a dobývanie,
- priemyselná výroba,
- dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu,
- dodávka vody čistenie a odvod odpadových vôd odpady a služby odstraňovania odpadov,
- stavebníctvo,
- veľkoobchod a maloobchod oprava motorových vozidiel a motocyklov,
- doprava a skladovanie,
- činnosti domácností ako zamestnávateľov nediferencované činnosti v domácnostiach, produkujúce tovary a služby na vlastné použitie,
- činnosti extrateritoriálnych organizácií a združení.

Štruktúra nevýrobných odvetví je nasledovná:

- ubytovacie a stravovacie služby,
- informácie a komunikácia,
- finančné a poisťovacie činnosti,
- činnosti v oblasti nehnuteľností,
- odborné vedecké a technické činnosti,
- administratívne a podporné služby,
- verejná správa a obrana povinné sociálne zabezpečenie,
- vzdelávanie,
- zdravotníctvo a sociálna pomoc,
- umenie zábava a rekreácia,
- ostatné činnosti,

- činnosti domácností ako zamestnávateľov nediferencované činnosti v domácnostiach produkujúce tovary a služby na vlastné použitie,
- činnosti extrateritoriálnych organizácií a združení.

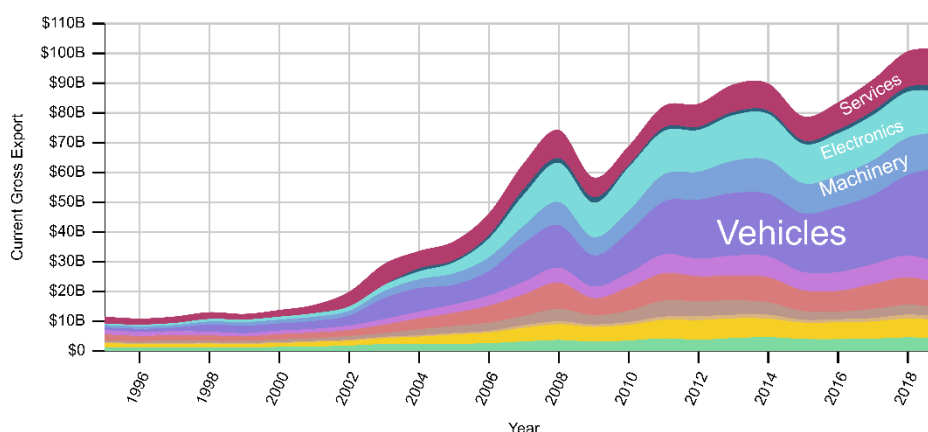
Na to, aby tento kolobeh fungoval, sú, napriek výhradám liberalistov, potrebné aj vládne zásahy. Trhové prostredie sa orientuje viac na základné ekonomické ciele ako sú rast konkurencieschopnosti, produktivity a pod. Vláda sa snaží naplňať aj mimoeconomické ciele, ktoré spočívajú v tvorbe a udržaní spoločensky a politicky žiadúcich štruktúr, inštitúcií. Existuje niekoľko druhov vládnych zásahov, najčastejšie to môžu byť znižovanie daní či iné úľavy. Cieľom je poskytnúť spotrebiteľom a investorom viac prostriedkov na to, aby ich ďalej používali, čím prispievali k pozitívnemu rastu na trhu. Prípadne sa vlády môžu uchýliť k deregulácii, čím umožnia podnikom slobodnejšie rozhodovanie. Na jednej strane to môže viesť k tvorbe pracovných miest a rastu produkcie, čo sa prejavilo aj v 80. rokoch v USA za vlády Ronalda Reagana, ale na druhej strane môžu vytvoriť priestor k špekuláciám, ktoré vyústia v hospodársku recesiu. Medzi aktívne štátne zásahy patria aj investície do infraštruktúry, ktoré vytvoria dopyt a stimulujú súvisiace odvetvia k rastu produktivity a tvorbe pracovných miest. Táto skupina zásahov predstavuje spôsoby, ktoré pomáhajú stimulovať objekty hospodárstva k aktivite, a tým prispievať k hospodárskemu rastu.

Medzi ostatné spôsoby stimulovania môžu patriť opatrenia zamerané na podporu malých a stredných podnikov, exportu či regionálneho rozvoja. V týchto prípadoch sa jedná buď o podporu prostredníctvom poskytovania zvýhodnených úverov, úpravy ciel či poskytovania dotácií. Tieto opatrenia môžu časom pôsobiť deformačne a podliehať kritike ostatných podnikateľských objektov či zahraničných partnerov.

Export

Pojmom export sa označuje vývoz tovaru alebo služieb, ktoré sa vyrábajú v jednej krajine a nakupujú spotrebiteľmi v inej krajine. Z pohľadu hospodárskej politiky pritom nezáleží na druhu tovaru alebo služby, ani spôsob, ktorým je vyvezená. Môže byť vyvezená fyzicky, napr. jednotlivou prostredníctvom poštových služieb priamo k spotrebiteľovi, či hromadne (vlakom, loďou,...) od výrobcu k predajcovi. Na druhej strane môže byť vyvezená aj elektronicky, napr. v prípade elektronických publikácií, softvérových aplikácií alebo poskytovania služieb ako sú preklady či tvorba reklamy. Podniky vyvážajú svoju produkciu v prípade, že môžu uspieť na konkurenčnom trhu a získať tým klientov alebo ak získajú iné výhody, napr. štátne dotácie. Vývoz možno uskutočniť aj na základe komparatívnych výhod,

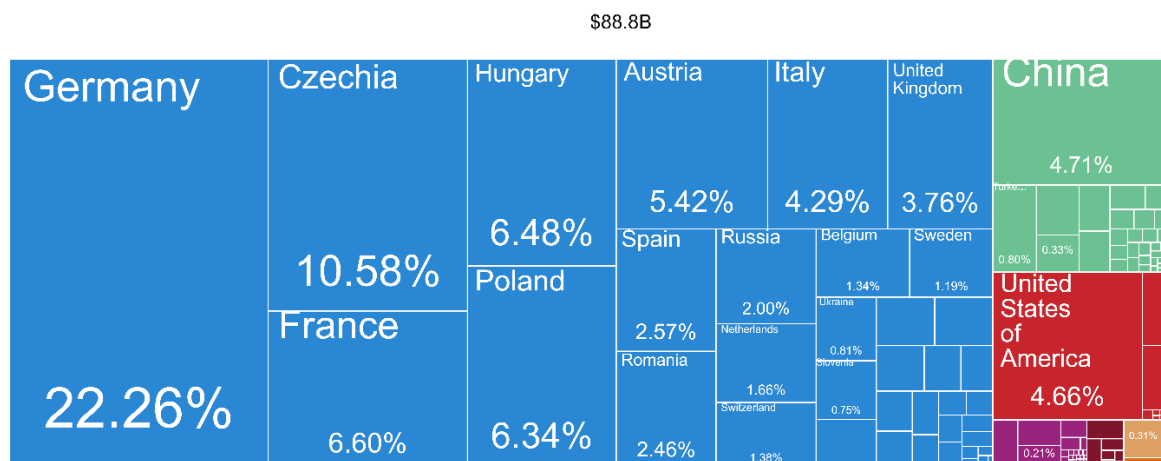
napr. krajiny, ktoré majú ideálne podmienky pre pestovanie určitých plodín ako sú káva, kakaové bôby či exotické ovocie, zásobujú ostatné časti sveta svojou produkciou. Avšak v niektorých prípadoch sa môže jednať aj o iné výhody, napr. dostatok pracovnej sily s jazykovými znalosťami (India) či nízke pracovné náklady (Čína).

Obr. 2 Export SR v rokoch 1995 – 2019

Zdroj: Atlas of Economic Complexity 2021

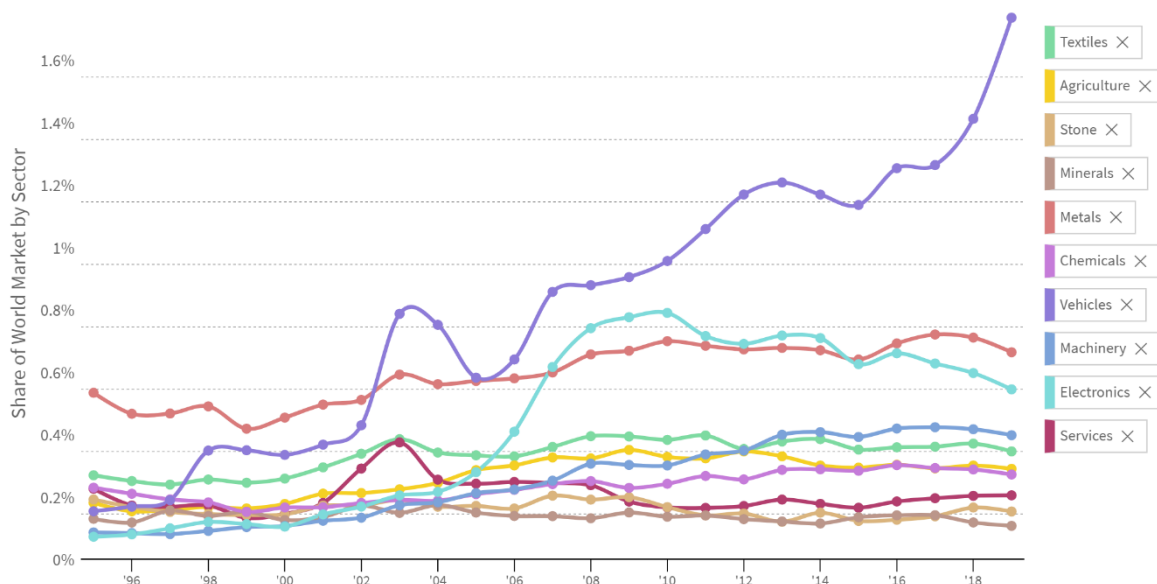
V prípade Slovenska zohráva dôležitú úlohu v zahraničnom obchode automobilový priemysel. Autá a súvisiaci tovar predstavuje tretinu slovenského exportu. Po automobilovom priemysle nasledujú elektronika, zastúpené monitormi, projektormi a rádio súčiastkami, a produkty strojnictva, ako napr. ložiská, pumpy, kompresory, chladiče a pod. Rastúci význam majú aj služby, a to najmä preprava a služby v cestovnom ruchu. Potom nasledujú produkty metalurgických a chemických odvetví, poľnohospodárstva, textilného priemyslu a pod.

Obr. 3 Export SR v roku 2019 podľa cieľovej destinácie v hodnote 88,8 miliárd USD

Zdroj: Atlas of Economic Complexity 2021

Z hľadiska exportných destinácií prevládajú partnerstvá s krajinami v EÚ. Najväčším spotrebiteľom našich produktov je Nemecko, ktoré nakupuje takmer štvrtinu produkcie. Nasledujú Česká republika, Francúzsko a susedné krajiny. Takmer 5 % produktov putuje do Číny a Spojených štátov Amerických.

Obr. 4 Podiel slovenských exportovaných výrobkov na globálne HDP

Zdroj: Atlas of Economic Complexity 2021

Po tom ako Slovensko ukončilo proces štrukturálnej transformácie, vstúpilo do hlavných, vysoko produktívnych sektorov. Podiel na svetovom trhu strojárskej výroby na Slovensku

rástol, ale hlavným ťahúňom exportu sa stali vozidlá, ktorých produkcia posledných 10 rokov výrazne rástla a podieľ sa na svetovom HDP takmer 2 %. Na jednej strane je rastúci význam Slovenska z pohľadu producenta vozidiel, ale na druhej strane jednostranná špecializácia odvetví znižuje ich schopnosť reagovať na výkyvy na svetových trhoch surovín a súčiastok. Výpadok produkcie v iných krajinách tak negatívne vplyva na národné hospodárstvo. V čase písania publikácie vrcholí tzv. „čipová kríza“, ktorá sa objavila v dôsledku zavedenia protipandemických opatrení v krajinách špecializujúcich sa na produkciu čipových komponentov. Výsledkom sú rastúce ceny automobilov, dlhšie čakacie lehoty a klesajúci dopyt po nových vozidlách. Krajiny sa rozhodli reagovať podporou rozšírenia výrobných kapacít, ale tento proces môže trvať aj niekoľko rokov. Druhou nepriaznivou situáciou je tzv. „horčíková kríza“, ktorá má podobne nepriaznivé dopady na produkciu automobilov. Dôvodom je energetická kríza, ktorá znížila výrobu v Číne, ktorá má nadpolovičný podiel na svetových trhoch. Tieto nepriaznivé podmienky môžu mať negatívny dopad na celkový zahraničný obchod Slovenska, pretože po vozidlách sú najviac vyvážané produkty kovospracujúceho priemyslu a elektrotechnika.

Hospodársky rast súvisí aj s diverzifikáciou produktov. Od roku 2006 Slovensko začalo vyvážať 26 nových produktov, ktoré prispeli k rastu HDP/obyvateľa o 793 USD. Týchto 26 produktov tvorilo v roku 2019 4 % podiel na vývoze.

Vlády majú reálny záujem na tom, aby podniky vyvážali produkciu, a to z dôvodu vzniku pracovných miest, prílevu kapitálu a zabezpečeniu aktívnej platobnej bilancie, zvýšeniu životnej úrovne a rastúcemu významu domácich výrobcov. Vláda má k dispozícii niekoľko nástrojov ako dosiahnuť požadovaný stav. Najznámejším nástrojom je protekcionizmus, ktorý má podobu zvýšených cieľ pre zahraničnú produkciu. Cieľom je poskytnúť výhodu domácim výrobcom. Nevýhodou je, že partnerské krajiny môžu použiť rovnaké opatrenia a výsledkom je pokles medzinárodného obchodu. Skvelým príkladom je Smoot-Hawleyho clo z roku 1930, ktoré malo ochrániť amerických poľnohospodárskych producentov v období Veľkej hospodárskej krízy. Clo sa dotýkalo poľnohospodárskej produkcie a asi 20 tisícov ostatných tovarov. Európa prijala protiopatrenia, a tým sa z podporného nástroja stal nástroj deštruktívny, ktorý spôsobil dvojnásobný rast nezamestnanosti do roku 1933.

Ďalším spôsobom ako podporiť medzinárodný obchod je uzatvorenie obchodných dohôd medzi krajinami. V súčasnosti Svetová obchodná organizácia zastrešuje 164 členských štátov a pomáha pri uzatváraní týchto dohôd. Posledným súborom vyjednávaní je „Rozvojová agenda z Dohy“, ktorá má zlepšiť obchodné vzťahy medzi členskými štátmi WTO znížením

obchodných bariér. Celý proces rokovaní, ktorý trval od roku 2001 sa po 14 rokoch skončil neúspešne, kvôli protichodným názorom medzi USA a EU. Z tohto dôvodu sa väčšina členských štátov spoliehala na vlastné bilaterálne a multilaterálne dohody.

Jedným z riešení na podporu exportu je aj zníženie menovej hodnoty, čím sa vývozne ceny v cieľovej krajine znížili a produkty sa stali atraktívnejšie na nákup. Tento spôsob možno realizovať cez zníženie úrokových sadzieb, tlač peňazí či nákup cudzích mien. Krajiny, ktoré aplikujú tieto možnosti sa púšťajú do tzv. menových vojen. Medzi ostatné nástroje, ktoré môžu krajiny implementovať patria:

- Schémy vrátenie ciel, ktoré sú obľúbené medzi množstvom podnikov.
- Dostupnosť úverov je pomoc, ktorú ocenia prevažne malé a stredné podniky, keďže v porovnaní s veľkými podnikmi sú ich možnosti obmedzené v dôsledku vysokých nárokov.
- Zjednodušenie exportnej regulácie, najmä čo sa týka byrokratických požiadaviek v krajine.
- Zefektívnenie spolupráce medzi podnikmi, vládou a exportných konzorcií, ktoré sú nápomocné prevažne pre malé a stredné podniky.

Podpora regionálneho rozvoja

Pojem regionálny rozvoj predstavuje všeobecnú snahu o zníženie regionálnych rozdielov podporou ekonomických aktivít v regiónoch, ktoré zvyšujú zamestnanosť a prispievajú k národnému bohatstvu. Tieto ciele sa kedysi dosahovali prostredníctvom investícií do rozvoja infraštruktúry s cieľom stimulovať tak lokálnu podnikateľskú aktivitu ako aj zvýšiť atraktivitu pre zahraničné investície. Táto problematika je v podmienkach EÚ vysoko aktuálna nakoľko doterajšie snahy nedokázali naprieť vysokým investičným stimulom znížiť, resp. vyrovnať regionálne rozdiely. EÚ sa aj napriek tomu snaží implementovať rozvoj regiónov do svojich politík, najmä politiky súdržnosti a Spoločnej poľnohospodárskej politiky, v rámci ktorej sa zameriava aj na rozvoj vidieckych oblastí.

Regionálny rozvoj sa uskutočňuje tak na národnej ako aj miestnej úrovni prostredníctvom tvorby regionálnych stratégií, ktoré predstavujú rámcové opatrenia, ktoré možno implementovať. Tieto strategické dokumenty predstavujú východiskový stav, ciele, ktoré sa majú naplniť stanovením kritérií úspešnosti a metodický postup. Vo všeobecnosti možno rámcové opatrenia rozvoja regiónov rozdeliť do nasledovných kategórií:

- využívanie pôdy,
- bytová výstavba,
- doprava,
- hospodársky rozvoj,
- manažment prírodných zdrojov,
- prvky kultúrnej infraštruktúry,
- vybavenosť, technická a sociálna infraštruktúra,
- verejné zariadenia a energetická efektívnosť.

Okrem toho môže vláda poskytnúť stimuly na investovanie v regióne. Podmienky na poskytnutie investičných stimulov sú stanovené zákonom č. 57/2018 Z. z. o regionálnej investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Na základe tohto zákona môže byť poskytnutá investičná pomoc na podporu priemyselnej výroby, tvorby technologického centra či centra podnikových služieb, a to vo forme:

- dotácie na dlhodobý hmotný majetok a dlhodobý nehmotný majetok,
- úľavy na dani z príjmov podľa osobitného predpisu,
- príspevku na vytvorené nové pracovné miesta podľa osobitného predpisu,
- prevodu nehnuteľného majetku alebo nájmu nehnuteľného majetku za hodnotu nižšiu, ako je hodnota nehnuteľného majetku alebo hodnota nájmu nehnuteľného majetku stanovená znaleckým posudkom, pričom sa nepoužijú ustanovenia osobitných predpisov.

Riadiacim a kontrolným orgánom je Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, pričom poskytovateľ závisí od charakteru investičného zámeru. Poskytovateľom dotácie na obstaranie majetku je Ministerstvo hospodárstva SR. Pokiaľ má pomoc charakter úľavy na dani, poskytovateľom je Ministerstvo financií SR. Príspevok na tvorbu pracovného miesta zabezpečuje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Pri prevode majetku je poskytovateľom vlastník, ktorý zastupuje štát, napr. vyšší územný celok, obec a pod. Investičnú pomoc v oblasti cestovného ruchu poskytuje Ministerstvo dopravy a výstavby SR. Prijímateľom môže byť tak fyzická ako aj právnická osoba, ktorá podniká v regióne a spĺňa všetky náležitosti uvedené v §4 zákona č. 57/2018 Z. z.

Pri tvorbe regionálnych stratégií je dôležitý územný plán, ktorý rieši priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia na základe stanovených zásad, princípov. Okrem toho územný plán obsahuje popis činností ovplyvňujúcich životné prostredie, ekologickú stabilitu, kultúrno

– historické hodnoty územia, územný rozvoj a tvorbu krajiny v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Cieľom územného plánovania je tvorba predpokladov trvalo udržateľného rozvoja. Územným plánovaním sa vo verejnom záujme určuje hospodárne využitie zastavaného územia a chráni nezastavané územie. Orgány územného plánovania premietajú konkrétne zámery do územia a koordinujú verejné záujmy.

Podpora malých a stredných podnikov

Malé a stredné podniky sú definované v odporúčaní EU 2003/361. Na základe tohto odporúčania sú dve kritériá, ktorými možno klasifikovať tieto podniky. Prvým kritériom je počet zamestnancov. Mikropodniky zamestnávajú menej ako 10 ľudí, malé podniky menej ako 50 ľudí a stredné podniky menej ako 250 ľudí. Druhým kritériom je obrat alebo celková bilancia. V prípade mikropodnikov sú obrat aj bilancia nižšie, resp. rovné sume 2 milióny €. Pri malých podnikoch sú obrat a bilancia nižšie, resp. rovné sume 10 miliónov €. Pri stredných podnikoch je obrat nižší, resp. rovný 50 miliónom € a bilancia nižšia, resp. rovná sume 43 miliónov €. Táto klasifikácia sa vzťahuje len na samostatné, nezávislé podniky. V prípade závislého podniku sa jedná o člena nejakého konzorcia. V tomto prípade sa klasifikuje podľa celkovej súvahy za celé konzorcium. Väčšina podnikov (takmer 94 %) v EÚ je nezávislých.

Malé a stredné podniky (MaS) predstavujú viac ako 99 % všetkých podnikov v EÚ a sú považované za kľúčové pri zabezpečovaní hospodárskeho rastu, transfere inovácií, tvorbe pracovných miest a sociálnej integrácie v EÚ. Z hľadiska zamestnanosti je v krajinách EÚ zamestnaných viac ako 66 % v malých a stredných podnikoch. V prípade Slovenska je viac ako 71 % ľudí zamestnaných v MSP. Z hľadiska tvorby pracovných miest a hospodárskeho rastu hrajú dôležitú úlohu MSP v oblasti maloobchodu a veľkoobchodu, ktoré tvoria asi 1/3 všetkých MSP.

Z hľadiska veľkosti možno určiť výhody či nevýhody konkrétnej skupiny podnikov. Medzi výhody MSP možno jednoznačne zaradiť flexibilitu a adaptabilitu v prípade zmien na trhu. Z hľadiska konkurencieschopnosti tieto podniky nie sú schopné výrazne negatívne vplývať na trh, ktorý je tak voľný pre všetky subjekty. Možno hovoriť o spravodlivej súťaži založenej na podávaní výkonov. Medzi nevýhody možno zaradiť ťažší prístup k úverom či fluktuáciu pracovnej sily. Stáva sa, že zamestnanci berú svoje miesto v týchto podnikoch ako „prestupnú stanicu“, ktorá im poskytne potrebné skúsenosti a lepšie príležitosti vo väčších podnikoch. Vláda síce nemá veľa možností ako zabezpečiť MSP dostatok pracovnej sily, ale môže im pomôcť pri uľahčení prístupu k úverom, v prípade Slovenska napr. cez rôzne programy

Slovenskej záručnej a rozvojovej banky, ktorá ponúka priamy či kontokorentný úver na podporu rozvoja MSP.

Na druhej väčšia strane prítomnosť veľkých podnikov uzatvára, resp. viaže trh pre konkrétnu produkciu. Tieto podniky možno považovať za ťahúňov ekonomiky a v niektorých prípadoch za dôležitých hráčov pri udávaní trendov. Z regionálneho hľadiska sú dôležití hráči pri tvorbe pracovných miest. Avšak ich veľkosť je aj hlavnou nevýhodou. V dnešnom období globalizácie dokáže výpadok jednej suroviny spôsobiť reťazovú reakciu, ktorá negatívne ovplyvní všetkých hráčov. Kým MSP majú istú flexibilitu pri úprave produkcie, veľké podniky túto výhodu strácajú v dôsledku úzkej špecializácie a vysokých investičných nákladov. Z hľadiska pracovnej sily, poskytujú veľké podniky pre svojich zamestnancov isté výhody, ktoré si MSP nemôžu dovoliť, napr. služby v oblasti zdravotnej starostlivosti, ubytovanie, stravovanie a dopravu pre zamestnancov. V niektorých prípadoch si zamestnanci môžu odkúpiť produkty za zvýhodnené sumy. Tieto benefity sú rôzne a môžu sa líšiť v závislosti od krajiny, či regiónu.

Zoznam použitej literatúry

Atlas of Economic Complexity. 2021. Economic Database. On-line. Dostupné na: <https://atlas.cid.harvard.edu/>

BECCHETTI L., BRUNI, L., ZAMAGNI, S. 2020. The Microeconomics of Wellbeing and Sustainability, Academic Press, 2020, Pages 1-49, ISBN 9780128160275, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-816027-5.00001-X>.

CAMERON G. 2010 classical economics and economic growth. In: Durlauf S.N., Blume L.E. (eds) Economic Growth. The New Palgrave Economics Collection. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230280823_3

Classical economics. (2020, March 5). New World Encyclopedia, . Retrieved 12:00, November 28, 2021 from https://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=Classical_economics&oldid=1033536.

Cliffsnotes. The Classical Theory. Cit. 2021. On-line. Dostupné na: <https://www.cliffsnotes.com/study-guides/economics/classical-and-keynesian-theories-output-employment/the-classical-theory>

EKELUND R.B. 2004 Mercantilism. In: Rowley C.K., Schneider F. (eds) The Encyclopedia of Public Choice. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-306-47828-4_144

ELSNER, W., HEINRICH, T., SCHWARDT, H. 2015. The Microeconomics of Complex Economies, Academic Press, 2015, Pages 129-155, ISBN 9780124115859, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-411585-9.00006-3>.

ERIM, K.T., REYNOLDS, J., WHITE, K.D., CHARLESWORTH, D. 1973, 'The Aphrodisias Copy of Diocletian's Edict on Maximum Prices,' in JRS at <https://www.jstor.org/stable/299169>

FARRINGTON, A. 2002. Trading Places: The East India Company and Asia 1600–1834. British Library.

GORDAN, B. J. 1975. Economic analysis before Adam Smith: Hesiod to Lessius. MacMillan. p. 3. doi:10.1007/978-1-349-02116-1. ISBN 978-1-349-02116-1

HENIGE, D. P. 1970. Colonial governors from the fifteenth century to the present : a comprehensive list. University of Wisconsin Press. ISBN 0-299-05440-3. OCLC 299459478.

LAHAYE, L. 2002. Mercantilism. In: The Library of Economics and Liberty. On-line. Dostupné na: <https://www.econlib.org/library/Enc/Mercantilism.html>

LEONARD, T.C. 2003. „A certain Rude Honesty“: John Bates Clark as a Pioneering Neoclassical Economicist. In: History of Political Economy. 2003. s. 521-558. On-line. Dostupné na: <https://www.princeton.edu/~tleonard/papers/Clark.pdf>

KOLEKTÍV AUTOROV. Tvorcovia svetových dejín – Od renesancie po osvietenstvo. [s.l.] : Mladé letá, 2003. ISBN 80-10-00074-4

LISÝ, J. 2002. Friedrich August von Hayek. In: Profiles of World Economists. BIATEC, roč. X. 11/2002. On-line. Dostupné na https://www.nbs.sk/_img/Documents/BIATEC/BIA11_02/20_23.pdf

NOLEN, J.L. sa. Classical Economics. In: Britannica. On-line. Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/classical-economics>

PETTINGER, T. 2019. Mercantilism theory and examples. In: Economics.Help. On-line. Dostupné na: <https://www.economicshelp.org/blog/17553/trade/mercantilism-theory-and-examples/>

RASURE, E., COSTAGLIOLA, D. 2021. Ludwig von Mises. In Investopedia. 2021. On-line. Dostupné na internete: <https://www.investopedia.com/terms/l/ludwig-von-mises.asp>

RAVALLION, M. Handbook of Income Distribution, Elsevier, Volume 2, 2015, Pages 1967-2061, ISSN 1574-0056, ISBN 9780444594303, <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-59429-7.00023-6>.

RAY, M., sa. Physiocrat. In. Britannica. On-line. Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/physiocrat>

SAMUELSON P. A. 1965. Collected Scientific Papers, ed. Joseph E. Stiglitz, Vol. 2 (Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1965) p. 1652

SANDLER, M., PINDER, R. 2002. Wine: A Scientific Exploration. CRC Press. p. 66. ISBN 978-0-203-36138-2

SCHUMPETER, J. A. 1954. History of Economic Analysis. Routledge. pp. 97–115. ISBN 978-0-415-10888-1

STIGLER, G. J. 1937. The Economics of Carl Menger. *Journal of Political Economy*, 1937-04, roč. 45, čís. 2. Dostupné online [cit. 2019-12 -23]. ISSN 0022-3808. DOI: 10.1086/255042

TREADGOLD, W. T. 1997. *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford University Press. pp. 13–14. ISBN 978-0-8047-2630-6

Autori:

Marián Kováčik – Pavol Schwarcz

Názov:

VYBRANÉ KAPITOLY Z TEÓRIE HOSPODÁRSKEJ POLITIKY I.

Vydavateľ: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Vydanie: prvé

Forma vydania: online

Rok vydania: 2021

AH – VH: 3,49 – 3,61

Neprešlo redakčnou úpravou vo Vydavateľstve SPU.

ISBN 978-80-552-2444-2